

INSTITUTIONEN FÖR
SPRÅK OCH LITTERATURER

HOBEN BAGGER ELLER HOBBITEN SECKER?

En jämförande analys av egennamn och namn
på folkslag i de två svenska översättningarna
av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings*

Johanna Sörensen

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	ÖU2100 Översättarprogrammet
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt2015
Handledare:	Magnus P. Ängsal
Examinator:	Mats Mobärg
Rapport nr:	xx (ifylles ej av studenten/studenterna)

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	ÖU2100
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt2015
Handledare:	Magnus P. Ängsal
Examinator:	Mats Mobärg
Rapport nr:	xx (ifylles ej av studenten)
Nyckelord:	Översättning, egennamn, Newmark, Venuti, <i>The Lord of the Rings</i> , Tolkien

---

Översättning av namn kan vara mycket problematisk, då namn bär på betydelser och konnotationer samt kan berätta mycket om en karaktär eller en plats. Översättare kan välja att översätta namn på flera olika sätt beroende på kontexten, på texttypen och på om namnen är fiktiva eller existerar i verkligheten.

I den här uppsatsen undersöks och jämförs egennamn och namn på folkslag i de två svenska översättningarna av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings*. Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka översättningsstrategier Åke Ohlmarks (1911–1984) och Erik Andersson (1962–) har använt sig av i sina översättningar, och i vilken mån de har överfört betydelser och konnotationer från källtexten till måltexten. Peter Newmarks strategier för översättning av mindre enheter och Lawrence Venutis teori om *domestication* och *foreignization* fungerar som utgångspunkt för analysen.

Studien visar att både Ohlmarks och Andersson främst har använt sig av mål-språksorienterade strategier, dvs. strategier som anpassar namnen till målspråket och målkulturen, t.ex. Newmarks *literal translation*, *naturalisation*, *cultural equivalent* och *functional equivalent*. Båda de aktuella översättarnas namnöversättningar stämmer mer överens med Venutis *domestication* än med *foreignization*.

Däremot har översättarna fått två mycket olika resultat eftersom de har prioriterat olika aspekter i översättningarna. Ohlmarks har fokuserat på måltextens form, dvs. att få namnen att låta så idiomatiska och svenska som möjligt, medan Andersson har fokuserat på innehållet, dvs. på att överföra betydelser och konnotationer samt på att ligga nära formen hos originalnamnen.

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
1.1.	Syfte	2
1.2.	Material och metod	2
1.3.	Bakgrund: källtexten och måltexterna.....	3
2.	Teoretisk bakgrund	6
2.1.	Översättning av namn	6
2.2.	Tolkien om namn	11
3.	Resultat och analys	15
3.1.	Personnamn	15
3.1.1.	<i>Baggins</i>	15
3.1.2.	<i>Sackville-Baggins</i>	17
3.1.3.	<i>Barliman Butterbur</i>	17
3.1.4.	Gamling (the Old).....	19
3.1.5.	<i>Hamfast "the Gaffer" Gamgee</i>	20
3.1.6.	<i>Samwise Gamgee</i>	21
3.1.7.	<i>Brandybuck</i>	22
3.1.8.	<i>Treebeard</i>	22
3.1.9.	<i>Precious</i>	23
3.2.	Geografiska namn	24
3.2.1.	<i>Bag End</i>	25
3.2.2.	<i>Rivendell</i>	25
3.2.3.	<i>Crack of Doom</i> och <i>Mount Doom</i>	27
3.2.4.	<i>Brandywine River</i>	28
3.2.5.	<i>Brandy Hall</i>	29
3.2.6.	<i>Mirkwood</i>	30
3.2.7.	<i>Hobbiton</i>	31
3.3.	Namn på folkslag	31
3.3.1.	<i>Hobbit</i>	31
3.3.2.	<i>Halfling</i>	33
3.3.3.	<i>Orc</i>	34
3.3.4.	<i>Goblin</i>	35
3.3.5.	<i>Warg</i>	36
4.	Slutsatser och avslutande diskussion	37
5.	Sammanfattning	42
	Material- och litteraturförteckning	44

1. Inledning

Inom översättning finns det flera olika tekniker och strategier som översättare kan använda sig av, och precis som författare har översättare egna och unika stilar. När två översättare översätter samma källtext resulterar detta ofta i två mycket olika måltexter. Det finns flera olika problem som en översättare kan stöta på, och i denna uppsats har jag valt att fokusera på översättningen av namn. Inom översättningsvetenskapen får detta problematiska område ofta sin egen underrubrik. När namn har en betydelse är det viktigt att föra över betydelsen och konnotationerna från källtexten till måltexten. Även om namn inte alltid bär på en tydlig semantisk betydelse, så kan de säga något viktigt om källkulturen och kan behövas anpassas till målkulturen. Även ljuden som namnen är baserade på passar inte alltid lika bra på andra språk, och också formen på namn kan behöva anpassas till målspråket.

I denna uppsats ska jag undersöka egennamn och namn på folkslag i Åke Ohlmarks och Erik Anderssons svenska översättningar av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings*. Namn som finns i vår sinnevärld och namn som är fiktiva kräver olika tillvägagångssätt vid en översättning. Utöver en analys av konnotationer och betydelser som namnen bär på kräver Tolkiens fiktiva namn även en analys på ytterligare en nivå i och med att namnen och karaktärerna är baserade på fornnordisk mytologi och forngermanska språk och ordstammar. Dessa namn kan då kännas igen av läsare som talar nordiska språk, och kan därmed ge associationer utöver vad Tolkien hade tänkt.

Eftersom namnen i Tolkiens verk är helt fiktiva, finns det inte heller några etablerade svenska motsvarigheter. Översättarna ställs därmed inför problemet om huruvida namnen ska översättas och, i så fall, hur de ska översättas. När översättare översätter namnformer som existerar i vår sinnevärld kan det ofta finnas tidigare lösningar och etablerade översättningar som översättarna kan ta del av, men när det gäller helt nya och fiktiva namn bryter översättarna ny mark.

Uppsatsen är indelad i fem kapitel. Efter detta inledande kapitel följer kapitel som redovisar teoretisk bakgrund, resultat och analys, slutsatser och sammanfattning. Härnäst, i fortsättningen av inledningskapitlet, kommer jag att presentera syfte, material och metod, och en kort introduktion till böckernas bakgrund. I kapitel 2 kommer jag att presentera den teoretiska bakgrunden till uppsatsen och introducera olika översättningsstrategier som kan användas vid namnöversättning. I det tredje kapitlet kommer jag att presentera och diskutera de resultat som min undersökning ger. I kapitel 4 kommer jag att presentera slutsatser, och i

kapitel 5 kommer uppsatsen att sammanfattas.

1.1. Syfte

Syftet med denna uppsats är att göra en jämförande analys av namnen i Åke Ohlmarks och Erik Anderssons översättningar av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings*. I min jämförelse av de två måltexterna ska jag undersöka vilka strategier som översättarna har använt sig av vid översättning av personnamn, geografiska namn och namn på folkslag. Med hjälp av Erik Anderssons *Översättarens anmärkningar* (2007) och Åke Ohlmarks *Tolkiens arv* (1978) och *Sagan om Tolkien* (1972) kommer jag i möjligaste mån även diskutera översättarnas resonemang kring deras respektive översättningar av namn. Jag kommer att utgå från Peter Newmarks översättningsstrategier och Venutis teori kring *domestication* och *foreignization*.

1.2. Material och metod

Uppsatsens källmaterial utgörs av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings* (1954–1955), Åke Ohlmarks översättning *Härskarringen* (1959–1961) och Erik Anderssons översättning *Ringarnas herre* (2004–2005). Utöver detta kommer jag att använda mig av Anderssons dagbok som han skrev under översättningsarbetets gång, *Översättarens anmärkningar* (2007), och två böcker som Ohlmarks har skrivit om Tolkien, *Tolkiens arv* (1978) och *Sagan om Tolkien* (1972), för att fördjupa analysen av de båda översättningarna.

Jag kommer även att använda mig av Tolkiens egna resonemang kring namnen som han har nedtecknat i ”Guide to the Names in *The Lord of the Rings*” som finns inkluderad i *The Lord of the Rings: A Reader’s Companion* av Wayne G. Hammond och Christina Scull (2005), samt brevsamlingen *Letters of J.R.R. Tolkien* (1981), där författaren kort kommenterar Ohlmarks och hans översättning.

Utöver de böcker (och avhandlingar) som diskuterar *The Lord of the Rings* och de svenska översättningarna kommer jag att ta avstamp i översättningsvetenskapliga texter, t.ex. Peter Newmarks texter kring namnöversättningar från *Approaches to Translation* (1988) och *A Text-book of Translation* (1981).

I de tre böckerna av Tolkien förekommer oerhört många namn, och därför har jag gjort ett urval som jag ska undersöka närmare. Jag sam-

manställde först en lista med namn i källtexten och motsvarande översättningar från alla tre delar i *The Lord of the Rings*, *Härskarringen* och *Ringarnas herre*, och valde sedan ut namn baserat på några kriterier; jag har valt namn som är intressanta ur ett översättningsperspektiv, dvs. namn som bär på betydelser och konnotationer, namn som inte har en etablerad översättning och namn där de båda översättarna har använt sig av olika översättningsstrategier. Jag har vidare enbart analyserat namn som har översatts på olika sätt av Ohlmarks och Andersson för att kunna undersöka hur de skiljs åt och varför.

Jag har delat in namnen i tre kategorier: *personnamn*, *geografiska namn* och *namn på folkslag*. Inom kategorin *personnamn* finns namn på viktiga karaktärer och namn som är sammankopplade med dem (t.ex. huvudkaraktärens efternamn *Baggins* och det relaterade namnet *Sackville-Baggins*); namn som bär på betydelser och konnotationer (t.ex. *Barliman Butterbur*); och namn som har ett tydligt nordiskt ursprung (t.ex. *Gamling*). Till kategorin *geografiska namn* har jag fört namn på viktiga platser (t.ex. *Bag End*, *Rivendell* och *Mount Doom*). I sista kategorin, *namn på folkslag*, valde jag **inte** de namn som redan har en etablerad svensk översättning såsom *dwarves* ('dvärgar') och *elves* ('alver'), utan jag har istället valt namn på folkslag som Tolkien skapade, t.ex. *hobbit*, *goblin* och *orc*.

1.3. Bakgrund: källtexten och måltexterna

De tre delarna som utgör *The Lord of the Rings* publicerades för första gången mellan 1954 och 1955 i Storbritannien. Serien består av *The Fellowship of the Ring* (*Sagan om ringen/Ringens brödraskap*), *The Two Towers* (*Sagan om de två tornen/ De två tornen*) och *Return of the King* (*Sagan om konungens återkomst/Konungens återkomst*).

Åke Ohlmarks (1911–1984) var författare och översättare. Han har skrivit flera böcker, främst om historia och religion. Som översättare översatte han bl.a. fornvästnordisk litteratur, Koranen, Dante, Shakespeare och Tolkien (NE [www]). Erik Andersson (1962–) är också verksam som författare; han har skrivit flera skönlitterära verk. I sitt arbete som översättare har han arbetat med verk av James Joyce, Oscar Wilde, Nick Hornby och Tolkien (NE [www]).

The Lord of the Rings presenterar en komplex och intrikat historia om den fiktiva världen Midgård. I denna värld finns det magi, dvärgar, alver, onda och goda krafter. Midgård's öde vilar på den unga hobbiten/hoben Frodos axlar. I böckerna får vi följa hans resa genom Midgård

i hans uppdrag att förstöra Ringen som fienden behöver för att erövra världen. I denna fiktiva värld finns språk och kulturer som Tolkien har skapat och utvecklat; de känns nästan lika verkliga som våra egna. Detta innebär att namnen i böckerna har betydelser, konnotationer och etymologiska bakgrunder som inte alltid är genomskinliga för den oinvigde.

Bokserien har fått oerhört många och hängivna läsare. Erik Andersson kom snabbt i kontakt med dessa s.k. *tolkienister*. I *Översättarens anmärkningar* berättar Andersson vid ett flertal tillfällen om alla fans som erbjöd sin hjälp och expertis när det gällde översättning av namn och annan problematik. När Ohlmarks producerade sin översättning hade han inte tillgång till en sådan hjälp; han var ensam med sitt uppdrag. Andersson hade även tillgång till Tolkiens ”Guide to the Names in *The Lord of the Rings*” som skrevs efter utgivningen av Ohlmarks översättning och till viss del på grund av den, eftersom Tolkien inte var helt nöjd med vissa val som Ohlmarks hade gjort. I denna guide skrev Tolkien ner sina tankar kring vilka namn som ska och inte ska översättas, samt var namnen kommer ifrån och vilka konnotationer de bör bära på. Tolkien nämner att alla namn på engelska, vilket exkluderar alla namn på Tolkiens påhittade språk, ska översättas enligt deras betydelse så långt det går. Han nämner också att namn som egentligen inte förekommer i Storbritannien men som **låter** engelska ska översättas. Dessa namn har då inte en engelsk betydelse och översättaren får själv skapa ett namn som passar målspråket (Hammond & Scull 2005:751–752).

När Ohlmarks översättning kom ut fick den mycket bra kritik, trots Tolkiens missnöje, och recensenterna ansåg att översättningen var storartad och genial. Ohlmarks (1978:9–10) nämner en recension i Dagens Nyheter från 1959 där Staffan Björck lovordade översättningen och skrev att den var mästertlig. Ohlmarks nämner även Sven Stolpes recension i Aftonbladet 1959 där Stolpe var mycket positivt ställd mot översättningen. Men senare har Ohlmarks fått mycket negativ kritik. Clemens Altgård (2012) skriver att Ohlmarks har slarvat i sin översättning, och varit för fri. Altgård skriver även att Ohlmarks förvandlade ”Tolkiens kärva stil till en charmig men ofta alltför pratig prosa”. Malte Persson (2004) anser att Ohlmarks översättning är ”späckad med missförstånd, felsyftningar, inkonsekvenser och godtyckliga tillägg”.

Andersson har fått både positiv och negativ kritik för texten som helhet och för namnen, men på det stora hela har han fått god kritik. Torgny Nilsson (2004) påpekar att han, trots att Andersson ligger närmare originalet, saknar Ohlmarks egennamn. Han föredrar Ohlmarks *Merry Vinbock* framför Anderssons *Merry Brännbock*, och Ohlmarks *hober* framför Anderssons *hobbitar*. Stefan Spjut (2004) påpekar att Andersson har

lyssnat på experterna, tolkienisterna, och har ”valt att bygga om så mycket som möjligt med svenska ord, för att Tolkiens intrikata etymologier ska komma till sin rätt”. Spjut skriver också att vissa namn blev mindre lyckade än andra, men att man vänjer sig till slut. Även Petter Lindgren (2004) anser att man snabbt vänjer sig vid Anderssons nya namn. Andersson får även beröm av Lindgren för det nya *Secker*, herre till *Säcks ände* och säger att det faktum att *Secker* stavas med <e> och *Säcks ände* stavas med <ä> ”skapar autenticitet och ger ett intryck av passerad historia och dolda konflikter”. När det gäller den övriga texten säger Lindgren att Anderssons översättning ligger närmare originalet, men att han hade svårt att glömma Ohlmarks översättning som trots dess klumpiga formuleringar och omständliga svenska ändå var mycket speciell.

I Dagens Nyheter skriver Henrik Williams (2004) att Andersson har producerat en ”läsbar, jämn och i stort sett korrekt översättning”, speciellt med tanke på att Andersson var tvungen att ta hänsyn till Tolkiens krav, Ohlmarks tidigare etablerade namn och tolkienisternas krav. Men han anser också att följa Tolkiens guide till punkt och pricka har lett till några ”fula och löjeväckande former”, t.ex. *Michel Delving* som blev *Möcklegräva* och *Sackville-Baggins* som blev *Kofferdi-Secker*.

2. Teoretisk bakgrund

I detta kapitel kommer jag att presentera tidigare forskning kring översättning av namn samt inspirationen bakom Tolkiens fiktiva värld, språk och namnformer. I avsnittet nedan kommer jag även att presentera Peter Newmarks tankar kring översättning av namn samt Lawrence Venutis teori om *domestication* och *foreignization*.

2.1. Översättning av namn

Att översätta namn kan vid första anblick verka relativt okomplicerat. Namn (även fiktiva) fungerar som en etikett på en referent och har inte alltid en betydelse. Kan de då ens översättas?

C.K. Ogdens och I.A. Richards beskrev år 1936 en *semiotisk triangel*, där ett **ord** symboliserar ett **begrepp**, som finns på tankenivå, och begreppet refererar till en utomspråklig **referent**:

Talaren tänker på en kniv och det får honom att uttala ordet *kniv*. Åhöraren in sin tur hör ordet *kniv*, varvid motsvarande begrepp uppstår i hans hjärna och får även honom att tänka på en kniv. Det bör i detta sammanhang betonas, att egennamn i princip inte har någon egentlig betydelse, eftersom ordet för deras del relaterar direkt till referenten, liksom en etikett, utan något motsvarande begrepp på tankenivån. (Ingo 1991:122, kursiv stil i originalet)

Ogdens och Richards resonemang stöder teorin om att egennamn enbart är en etikett. Men även namn som inte betyder något idag har ursprungligen haft ett semantiskt innehåll (Nyman, Bengtsson, Stockholm etc.). Ursprungligen var namnen beskrivande, t.ex. Bengtsson syftade på Bengts son. Men idag fungerar dessa namn endast som etiketter på en referent. Namnen, trots att de inte har en "riktig" betydelse idag, kan översättas, t.ex. genom att ljuden översätts, eller snarare anpassas, till målspråket och dess "ljudstruktur och rättskrivningsprinciper" (Ingo 1991:206).

Enligt Rune Ingo finns det några olika översättningstekniker för namn, t.ex. lån, översättning och förvrängning, samt att översättare förkortar, förlänger eller överger namnens former (Ingo 1991:208). De flesta språk och länder har även egna regler och principer för hur personnamn och ortnamn ska översättas. Men det finns inga etablerade regler när det gäller Tolkiens fiktiva namn. Däremot kan översättningsteknikerna som Ingo nämner appliceras på fiktiva namn. I vissa fall har

de två svenska översättarna valt att föra över, eller ”låna”, Tolkiens namnformer oförändrade då de inte har en betydelse som kan översättas eftersom de är helt fiktiva namn, och kommer från något av Tolkiens fiktiva språk, såsom *Gimli*, *Legolas* eller *Frodo*. Dessa namnformer fungerar endast som en etikett på en referent. Enligt Peter Newmark är namn, som inte har betydelser och konnotationer, översättbara och bör inte heller översättas. Han säger även att en princip som bör följas är att om det inte finns en etablerad översättning av ett personnamn, så ska namnet i fråga inte översättas, såvida det inte är en metafor och således betydelsebärande (Newmark 1981:70–71). Detta gäller dock riktiga personer och namn, och inte nödvändigtvis fiktiva. Men för Tolkiens namnformer fanns inte några etablerade översättningar.

Tore Zetterholm var den första att översätta Tolkien till svenska. Zetterholm översatte *The Hobbit, or There and Back Again* år 1947 och gav boken titeln *Hompen eller En resa dit och tillbaks igen*. *Hompen* har sedan dess fallit i glömska och är idag mycket svår att hitta. Men Ohlmarks var den första att översätta *The Lord of the Rings* till svenska och i bokserien förekommer flera namn som inte finns i *The Hobbit* och som inte hade översatts tidigare och som inte hade några etablerade översättningar. Ohlmarks hade visserligen tillgång till Tolkiens appendix där Tolkien nämner översättning av vissa namn, men eftersom Ohlmarks var den första att försöka översätta många andra namn till svenska hade han inga principer att följa. Andersson hade tillgång till Ohlmarks namnformer, och har också valt att behålla namn som idag är någorlunda etablerade, såsom *Fylke* (Eng: *The Shire*), *Vidstige* (Eng: *Strider*) och *Väderklint* (Eng: *Weathertop*). Det finns också andra namn som är desamma i båda översättningarna, men det är på grund av att originalnamnen har en tydlig betydelse, t.ex. *Dimmiga bergen* (Eng: *Misty Mountains*), *Belfalasbukten* (Eng: *Bay of Belfalas*) och *Gamla skogen* (Eng: *Old Forest*).

Enligt Ingo är det naturligt att fiktiva namn översätts oftare än de verkliga (Ingo 1991:205–206). Velta Rūķe-Draviņa nämner att namn i skönlitteratur ofta har en större uppgift än att enbart vara en etikett; de medför även konnotationer och associationer som är viktiga att föra över till måltexten. Det är översättarens uppgift att hitta ”en motsvarande namnform med likvärdig emotionell laddning” (Rūķe-Draviņa 1983:230). I fråga om skönlitteratur väljer översättaren ofta att överföra främmande namn oförändrade ”för att ge äkta lokalfärg åt framställningen” (Ingo 1991:205–206); det är naturligt att franska personer och platser i en fransk roman har franska namn. Det blir dock problematiskt när platsen som romanen utspelas på inte finns i vår värld, som i *The*

Lord of the Rings. Då är det mer vanligt att översättaren istället modifierar namnen. Översättarna får undersöka om namnet i fråga bär på konnotationer, om det endast är en etikett eller om det har en viktig betydelse, och sedan välja om de vill föra över namnet oförändrat eller anpassa det till målspråket och målkulturen.

Enligt Newmark ska namn i skönlitteratur översättas om karaktärens nationalitet inte är viktig, eftersom nationaliteten går förlorad. Däremot ska översättning av namn undvikas i folksagor, där karaktärens nationalitet spelar en stor roll. Översättarna behöver prioritera antingen konnotationer eller den kulturella aspekten, dvs. bestämma om namnets betydelse är viktigare än karaktärens nationalitet eller kulturella tillhörighet (Newmark 1981:70–71).

Newmark (1988) presenterar även flera olika tekniker som en översättare kan använda sig av, och dessa kommer att fungera som utgångspunkt i denna uppsats. Jag kommer att redogöra för några av dem här nedan. Strategierna är inte exklusiva för översättning av namn, utan de kan appliceras på översättningar av olika mindre språkliga enheter. Jag har endast valt de strategier som är relevanta för namnöversättning eftersom de andra strategierna, t.ex. *paraphrase* (Newmark 1988:90), främst är relevanta för längre enheter. I kapitel 3 kommer jag att presentera resultaten av mina analyser, och diskutera vilka, om några, av dessa strategier de två översättarna har använt sig av till namnöversättningarna.

Literal translation (Newmark 1988:69) skiljer sig från vad Newmark kallar *word-for-word translation* och *one-to-one translation* som överför källspråkets grammatik och ordföljd till måltexten. *Word-for-word* och *one-to-one* fungerar oftast med korta, enkla och neutrala meningar. *Word-for-word translation* innebär att varje ord i källtexten har ett motsvarande ord med samma primära betydelse i måltexten. *One-to-one translation* fungerar på liknande sätt, men istället för att orden är exakta motsvarigheter kan betydelserna variera något, t.ex. *take an exam* – *göra ett prov*. Meningens betydelse är densamma, men i ett annat sammanhang är orden inte semantiska ekvivalenter: *take* – *göra*. Däremot är *literal translation* lite mer friare, t.ex. är det franska *le courage*, det tyska *der Mut* och det engelska *courage* exempel på *literal equivalents*. Denna strategi kan särskilt appliceras på språk som saknar bestämda och obestämda artiklar. I *The Lord of the Rings* finns en flod som heter *The Water*, som i Ohlmarks översättning är *Vattnet*. Detta är ett exempel där *literal translation* fungerar, medan *word-for-word* inte gör det, till följd av att bestämd form i svenska uttrycks med en ändelse på substantivet och inte en fristående bestämd artikel som i engelskan.

En annan teknik kallas för *transference* (*loan word* eller *transcription*)

(Newmark 1988:81–82), och den innebär att översättaren för över ett ord från källtexten till måltexten oförändrat. Detta används oftast vid namn på personer och geografiska namn, såvida de inte redan har en etablerad översättning, och titlar på böcker som ännu inte har översatts m.m. I *The Lord of the Rings* används denna strategi för namn som inte har någon engelsk betydelse, t.ex. *Gandalf* och *Aragorn*.

Naturalisation (Newmark 1988:82) sker när översättaren anpassar ett ord på källspråket till målspråkets uttal och morfologi, t.ex. när Andersson valde att försvenska ett av hobbitarnas/hobernas ord *Mathom* och anpassa det till svenskt uttal och ortografi, *Mattum*. Förutom att översättaren ska försöka överföra konnotationer och betydelser kan ordens fonetiska egenskaper ha stor betydelse. Optimalt ska läsaren av måltexten få samma upplevelse som läsaren av källtexten, och vissa ljud kan låta mer eller mindre ”fina” i andra språk och effekten blir inte densamma. Därför är det vanligt att även ljuden anpassas till målspråket.

Cultural equivalent (Newmark 1988:82–83) uppstår när översättaren ersätter källtextens kulturella ord med motsvarande kulturella ord i måltexten. Beroende på ordets funktion i texten kan t.ex. det brittiska *cricket* ersättas med det amerikanska *baseball*, då båda sporterna spelar ungefär samma roll i respektive land. Att hitta en kulturell motsvarighet i fråga om Tolkiens verk är tämligen svårt i och med att Tolkiens kulturer är fiktiva, och därför inte har någon direkt motsvarighet i en svensk kultur. Däremot är Tolkiens kulturer inspirerade av verkliga kulturer och t.ex. är hobbitarnas/hobernas kultur avsedd att påminna om det lantliga England. I sådana fall är det möjligt att hitta en svensk motsvarighet till den engelska idyllen. Andra kulturer i böckerna som inte är baserade på existerande kulturer har ingen kulturell motsvarighet i den svenska kulturen, och de innebär därmed en utmaning för översättarna.

Det finns även en teknik som Newmark kallar för *functional equivalent* (Newmark 1988:83), där översättaren ersätter ett kulturellt bundet ord i källtexten med ett ord som inte är bundet till någon viss kultur och som har en mer generell och neutral betydelse än ordet i källtexten.

Om ett ord inte är viktigt i texten eller som inte har en exakt ekvivalent i målspråket kan ersättas det med en *synonym* (Newmark 1988:84). Ohlmarks och Andersson använder denna strategi med namn som innehåller t.ex. olika vattendrag. Där använder de ofta olika synonymer. Tolkiens *Forest River* har översatts till *Skogsälven* av Andersson, och *Skogsälven* och *Skogsfloden* av Ohlmarks. Tolkiens *Deeping-stream* motsvaras av *Klyftbäcken* hos Andersson, och *Klyfte å* hos Ohlmarks.

Newmark nämner också något som kallas *shifts* eller *transpositions* (Newmark 1988:85), där grammatiken förändras mellan källspråket och

målspråket, t.ex. om ordet byts från singular till plural eller om ett adjektiv byter plats i relation till sitt substantiv/huvudord: *la maison blanche – the white house*. Det plurala *Rings* i Tolkiens *The Lord of the Rings* blir singular i Ohlmarks *Härskarringen*.

Compensation (Newmark 1988:90) betyder att när översättarens val innebär en förlust av betydelse, ljudeffekter, metaforer eller pragmatiska effekter, så kan översättare återge dessa effekter i en annan mening i måltexten än i källtexten.

I kapitel 3 kommer jag även att diskutera resultaten av mina analyser utifrån *domestication* och *foreignization*. Lawrence Venuti presenterade teorin om *domestication* och *foreignization*, som tidigare har utvecklats av Friedrich Schleiermacher. Schleiermacher sade i en föreläsning 1813 att det finns två översättningsmetoder; antingen att "[the translator] leaves the reader in peace, as much as possible, and moves the author towards him" (vilket Venuti valde att kalla *domestication*) eller att "the translator leaves the author in peace, as much as possible, and moves the reader towards him" (vilket Venuti valde att kalla *foreignization*) (Venuti 1995:19–20). Genom att sträva mot *domestication* i en översättning anpassar översättaren alltså texten till målkulturen, och när översättaren väljer att använda sig av *foreignization* behåller hen informationen, formen och betydelsen från källtexten och bryter därmed mot målspråkets och målkulturens konventioner, och lyfter fram skillnaderna mellan källkulturen och målkulturen.

Ett fall av *domestication* som Ingo (2007:246) nämner är att den finska översättaren av Astrid Lindgrens *Emil i Lönneberga* valde att ersätta de svenska ortnamnen med fiktiva finska namn och därmed lösgöra berättelsen från sin ursprungsmiljö. Däremot utspelar sig *The Lord of the Rings* i en helt fiktiv ursprungsmiljö som inte kräver en frigörelse från den verkliga världen. Namnens funktion är snarare raka motsatsen: namnen på personer och platser fastställer miljön ytterligare och gör den fiktiva världen verkligare och mer konkret. I *The Lord of the Rings* är flera namn inte översatta, t.ex. alviska namn såsom *Elrond* och *Arwen*, eftersom Tolkiens avsikt var att namnen och kulturerna ska vara främmande för alla läsare, oberoende av deras kultur och språk. Tolkien har i sin guide lämnat tydliga instruktioner för vilka namn som han ansåg skulle översättas och vilka som medvetet skulle vara främmande.

Newmarks strategier och Venutis två begrepp existerar på två olika nivåer, där Newmarks strategier är konkreta tekniker och Venutis teorier är övergripande och mer generella kategorier som måste realiseras konkret på ett eller annat vis. Newmarks strategier kan konkret appliceras direkt på en textenhet vid översättning, medan Venutis två begrepp är

mer övergripande kategorier, vilka översättare kan applicera på en hel text för att göra den mer främmande eller mer domesticerad. *Domestication* ersätter källkulturen med målkulturen, och *foreignization* behåller den främmande källkulturen i måltexten (Yang 2010:77). Venutis *domestication* och *foreignization* och Newmarks strategier är alltså inte ömsesidigt uteslutande och hör inte hemma på samma nivå. En översättare kan använda sig av t.ex. Newmarks *naturalisation* eller *cultural equivalent* för att realisera Venutis *domestication*.

Ofta är texter, eller mindre textenheter, inte antingen domesticerade eller främmande, utan de faller snarare på en skala mellan dessa två extremer. Att föra över ett namn oförändrat, som t.ex. Ohlmarks och Andersson har gjort med *Gandalf*, är ett extremt fall av *foreignization*, och att ersätta ett namn med ett helt annat som inte har någon koppling till källtexten, såsom Ohlmarks *Gamleby* som är översättning av Tolkiens *Archet* (som inte har någon betydelse), är ett extremt fall av *domestication*. Namn såsom *Bagger* däremot ligger någonstans mittemellan de två extremerna, då Ohlmarks har anpassat det till målspråket samtidigt som han behåller delar av originalnamnet som är lite främmande för svenska läsare.

2.2. Tolkien om namn

Att översätta namn kan vara svårt, men när översättare dessutom översätter fiktiva namn, så kan nya problem uppstå. Fiktiva namn och deras fiktiva referenter kräver ett annat sorts tillvägagångssätt. Här måste översättaren eventuellt ta hänsyn till en helt ny värld, nya språk, nya kulturer och ny historia. I Tolkiens fall hade Tolkien själv bestämda idéer om **vilka** namn som ska översättas och **hur** namnen ska översättas.

Det är viktigt att vara medveten om att Andersson hade tillgång till Tolkiens guide, medan Ohlmarks inte hade det. Däremot korresponderade Ohlmarks med Tolkien, men han valde vid flera tillfällen att ignorera Tolkiens råd. Både Andersson och Ohlmarks hade tillgång till bilagorna till trilogin som ger råd om översättning. Tolkien skrev i ett brev år 1957 att många svar till Ohlmarks frågor finns i längre fram i böckerna och i bilagorna, men att Ohlmarks inte verkar ha läst dem (Tolkien 1981:263, brev 204). Tolkien skriver senare att Ohlmarks föredrar "his own fancy to facts" (Tolkien 1981:304, brev 228). Vid flera tillfällen använder Ohlmarks flera olika namn för en och samma karaktär, vilket kan tyda på att han inte har haft en fullständig överblick över böckerna. Andersson erkänner att han inte heller läste hela verket innan han började över-

sätta, och att han inte hade en helhetsbild över trilogin. Han skriver att han ”bara slår upp boken och börjar” (Andersson 2007:54–55). Däremot hade Andersson tillgång till flera granskare vilkas uppgift var att se till att alla namnöversättningar var konsekventa (Andersson 2007:73).

I *The Lord of the Rings* finns det fullt utvecklade kulturer, och språk med egna grammatiska regler eftersom Tolkien, som var lingvist, var mycket noggrann och utförlig i sitt arbete. Här hade Andersson Tolkiens guide och bilagor till hjälp där Tolkien talar om de olika kulturerna och folkslagen. I guiden skriver Tolkien att namn som är på engelska, och som ska översättas till ett målspråk, ska följa de engelska namnformerna och likaså bör de översatta namnen följa målspråkets namnformer (Hammond & Scull 2005:752). Guiden ger också en överblick över namnens historia. Ingo nämner att en översättare behöver utöver ”en god behärskning av målspråket även en god kännedom om landet ifråga” (Ingo 2007:138). Detta är även sant för *The Lord of the Rings*, eftersom den fiktiva världen och de fiktiva kulturerna är så komplexa. I och med att många ortnamn och andra geografiska namn i Tolkiens verk inte har en etablerad översättning, som länder ofta har i verkligheten, kan dessa namn behandlas på liknande sätt som personnamnen; deras konnotationer och betydelser bör överföras samt bör deras nationalitet behållas om så möjligt. För att kunna behålla nationaliteten måste översättaren vara väl insatt och ha mycket kännedom om världen i *The Lord of the Rings*, såpass att översättaren förstår vad som är unikt med landet och namnen och för att kunna överföra det till målspråket.

Namn med associationer kan vara mycket problematiska. I sin magisteruppsats skriver Ylva Harning att ”[d]et problematiska med att översätta *egennamn* är att de i sig innefattar en uppsjö kulturellt bundna konnotationer” (Harning 2009:9, kursiv stil i originalet). Detta stämmer även in på *The Lord of the Rings* trots att verket inte utspelar sig i en verklig kultur, utan i en fiktiv sådan. Ohlmarks menar att det fiktiva namnet *hobbitar* skulle föra de svenska läsarnas tankar till ord så som *sockerbitar*, *banditer*, *israeliter* m.fl. och att *hober* därför var att föredra. Tolkien ville att Ohlmarks skulle använda *hobbit* och *hobbiter*, men Ohlmarks ansåg att han själv hade rätt och stod fast vid *hob* och *hober* (Ohlmarks 1978:23–24).

Översättningen av namnen ska föra över konnotationerna i namnen, men ibland kan den svenska översättningen ge fel associationer, eller till och med medföra helt andra associationer än vad originalförfattaren hade tänkt. I Tolkiens ”Guide to the names” syns det tydligt var han har fått sin inspiration från; han hänvisar ofta till fornnordisk mytologi och språk, samt fornengelska och äldre germanska ord. Detta innebär att

namnen kan ge svenska läsare för tydliga konnotationer, eller till och med helt andra konnotationer än vad Tolkien hade tänkt. Med tanke på att Tolkien var lingvist och var intresserad av nordiska språk, förstod han förmodligen vilka konnotationer som namnen skulle ge till den insatte.

Martin Wettstein (2002) skriver om hur den fornnordiska mytologin inspirerade Tolkien och att genom Tolkiens intresse för språk uppstod en fascination för myter och legender. England har ingen egen mytologi och detta ledde till att Tolkien skrev berättelser som kunde utspelas i en engelsk mytologi. Randel Helms skriver att Tolkien sade till en vän att bristen på myter i England betyder att han måste skapa en myt själv (Helm 1975:10). Tolkiens egen mytologi inspirerades av gamla myter, legender och berättelser som han tidigare hade förälskat sig i, såsom Beowulf, den Poetiska Eddan, Snorres Edda, Bibeln och Shakespeares verk. I Tolkiens böcker finns många spår av den fornnordiska mytologin, både i karaktärernas ursprung och deras namn. Platsen där *The Lord of the Rings* utspelas kallas för *Middle-earth* och är en översättning av Midgård från den nordiska mytologin. Både Ohlmarks och Andersson valde även att översätta tillbaka *Middle-earth* till 'Midgård', och Andersson påpekar att han "trodde Midgård var upptaget" (Andersson 2007:6). I sin guide skriver Tolkien att användningen av det gamla mytologiska namnet är korrekt i den svenska översättningen (Hammond & Scull 2005:774). Ingo påpekar att om målspråket har en egen namnvariant för ett namn så bör den användas (Ingo 1991:205). Trots att det är fiktiva världar och namn det handlar om bör då översättaren använda de etablerade namnen om de finns.

Namnen på Tolkiens dvärgar som läsaren möter i *The Hobbit, or There and Back Again* (1937), och som även nämns i *The Lord of the Rings*, är hämtad från den första dikten i den Poetiska Eddan, Valans spådom (Völuspá) verserna 10–15, dock med en annan stavning: *Durin, Dwalin, Bifur, Bofur, Bombur, Thorin Oakenshield (Eikinskjaldi), Thrór, Thrain, Fili, Kili, Dori, Ori, Nori, Gloin*, samt *Gandalf*. Till Gandalf har Tolkien hittat inspiration hos den nordiska guden Oden. Tolkien skriver i ett brev år 1946 att han ser Gandalf som en "Odinic wanderer" (Tolkien 1981:119, brev 107).

Att översätta *The Lord of the Rings* är alltså ett stort åtagande. Tolkiens mytologi inkluderar även att Tolkien själv inte är författaren till berättelsen. Han påstår att han har funnit Bilbos bok, *Red book of West-marches*, där Bilbo har skrivit ner sin berättelse. Det är denna bok som Tolkien har översatt till modern engelska, och som vi känner till som *The Lord of the Rings*. I Tolkiens böcker representerar engelskan ett fik-

tivt språk som han kallar *Westron* (sv: *väströna*) eller *Common speech*, och alla namn med en engelsk betydelse har då ”översatts” från väströna, som i sin tur har översatts av Bilbo från andra språk, t.ex. alvernas språk *sindarin* och *quenya*. Namn som inte finns på väströna står kvar i sin oförändrade form, alltså inte på engelska, och dessa ska inte översättas till svenska eller något annat språk.

I en översättning av böckerna ska målspråket ersätta engelskan som motsvarigheten till väströna, och alla namn på engelska ska då översättas till målspråket baserat på deras betydelse. Namn som t.ex. *Gandalf*, som inte är ”översatt” till engelska från väströna utan som står kvar i dess originalform, ska inte översättas. Men namn som t.ex. efternamnet *Hornblower* som har en betydelse på engelska ska översättas. Ohlmarks skriver att han har lagt ner mycket arbete på att försvenska alla namn för att se till att läsaren inte kan märka att det har funnits ett engelskt mellanled (Ohlmarks 1978:6–7).

Tolkien (2008:1490) skriver att han har ”översatt” alla väströna namn efter deras betydelser och att engelska namn i böckerna indikerar att namnen en gång var på väströna. Tolkien nämner att alla översättningar från väströna till engelska inte är ordagranna, vilket innebär att målspråksöversättaren inte behöver följa varje namnform exakt, utan kan anpassa dem efter målspråkets regler. Däremot bör översättaren följa anvisningar där han har gett sådana (Hammond & Scull 2005:752). Tolkien nämner även (2008:1492) att han sällan har använt namn med latinska och grekiska ursprung eftersom den närmaste motsvarigheten i Midgård är de alviska språken, och dessa används sällan av hobbitarna/hoberna.

I ett brev skriver Tolkien att han har använt olika former av engelska för att representera de olika folkslagen (människor, alver, hobbitar/hober, dvärgar). Namnen för folket *Rohirrim* är baserade på former från fornengelska. Det språk som människorna från *Dal* och *Långa sjön* talar är inspirerat av skandinaviska språk (Tolkien 1981:175, brev 143).

3. Resultat och analys

I detta avsnitt ska jag behandla egennamn, dvs. personnamn och olika geografiska namn, samt namn på Tolkiens folkslag. Källtexten och de två måltexterna ska jämföras och analyseras.

Jag kommer att presentera exemplen med en kort introduktion, de tre namnformerna i den ordning som de publicerades (dvs. först Tolkien som markeras med (a), sedan Ohlmarks som markeras med (b) och sist Andersson som markeras med (c)) och en analys. Jag kommer även att markera exemplen med *I* för *The Fellowship of the Ring/Sagan om ringen/Ringens brödraskap*, *II* för *The Two Towers/Sagan om de två tornen/De två tornen* och *III* för *The Return of the King/Sagan om konungens återkomst/Konungens återkomst*.

3.1. Personnamn

Här nedan kommer jag att diskutera personnamn och motsvarande svenska översättningar.

3.1.1. Baggins

Frodo, ringbäraren, och hans släkting Bilbo delar efternamnet *Baggins*. I Tolkiens "Guide to the names" finns tydliga instruktioner för hur *Baggins* bör översättas (Hammond & Scull 2005:753). Ohlmarks, som inte hade tillgång till denna guide, har valt ett annat tillvägagångssätt än det som rekommenderas där. Hans namnform har idag blivit etablerad i Sverige, och den är för många att föredra framför Anderssons namn som följer Tolkiens anvisningar:

- (1a) Baggins (Tolkien, I, s. 9)
- (1b) Bagger (Ohlmarks, I, s. 25)
- (1c) Secker (Andersson, I, s. 21)

I "Guide to the names" skriver Tolkien att namnet *Baggins* är tänkt att föra tankarna till *bag*, vilket också är tydligt från namnet på Bilbos hus *Bag End*. Ohlmarks namnform för inte nödvändigtvis tankarna till *bag*, utan snarare, som Andersson anmärker, till djuret *bagge* (Andersson 2007:5). Andersson har kopplat sitt namn till *säck*, men ändrat stavningen något, kanske för att inte göra säck-associationen **för** tydlig. Däremot

förlorar han tyvärr allitterationen med *Bilbo Baggins/Bagger*.

Leif Jacobsen (2000:13) påpekar att vi har lånat in det engelska *bag* till svenskan (enligt NE [www] har det har funnits i Sverige sedan 1954), men frågan är om det var etablerat när Ohlmarks valde *Bagger*, och om han valde den namnform med tanke på *bag* eller endast ville försvenska *Baggins*. Ohlmarks lade ner mycket arbete på att försvenska ”alla [...] kuriösa engelska personnamn” (Ohlmarks 1978:6). Hans mål att ersätta engelskan med svenska för att återge väströna på ett sådant sätt att läsaren inte ska ana något engelskt mellanled faller lite platt här (Ohlmarks 1978:43), då engelskan fortfarande är mycket närvarande i hans valda namnform. Om läsaren endast har tillgång till Ohlmarks *Bagger*, som många svenska läsare hade, förs nog inte tankarna först och främst till *bag*. Och det är just de svenska läsarna som är målgruppen, och de ska inte behöva läsa källtexten för att få tillgång till all information.

Enligt *Oxford English Dictionary* (OED) [www] är det möjligt att det engelska *bag* kommer från det fornnordiska *baggi* som betyder ’säck’ eller ’påse’, och att det medelengelska ordet för *bag* var *bagge*. *Bagger* är då en fullt möjligt översättning, men idag för det snarare tankarna till djuret *bagge* än till det de fornnordiska eller medelengelska orden för ’säck’.

Både Ohlmarks *Bagger* och Anderssons *Secker* har överfört, mer eller mindre, betydelsen från källspråket, samtidigt som namnen är formade på så sätt att de inte låter helt främmande för läsarna. Ohlmarks har använt sig av Newmarks *naturalisation* för att domesticera namnet något mer; han har lånat *Bag* oförändrat och sedan anpassat det till mål-språkets eget uttal och ortografi. Trots att *Bagger* inte innehåller de associationer som Tolkien önskade, så känns och låter *Bagger* svenskt, vilket var Ohlmarks mål. Andersson har valt att delöversätta det element som bär på de önskade konnotationerna (*bag* - ’säck’), och sedan format namnet så att det låter svenskt. Båda översättarna har även valt att behålla *Bilbo* och *Frodo* oförändrade, eftersom dessa namn inte är engelska och inte är betydelsebärande.

Det som kanske är viktigast, trots allt, är att vara konsekvent i namn-översättningarna för att tydligt visa sambandet mellan t.ex. *Baggins* och namnet på Bilbos hus, *Bag End*, vilket de två översättarna har gjort. *Bag End* diskuteras ytterligare i avsnitt 3.2.1.

3.1.2. Sackville-Baggins

Utöver *Bag End* finns även andra namn som har ett samband med *Baggins*, t.ex. efternamnet *Sackville-Baggins*:

- (2a) Sackville-Baggins (Tolkien, I, s. 27)
- (2b) Säcksta-Bagger (Ohlmarks, I, s. 39)
- (2c) Kofferdi-Secker (Andersson, I, s. 36)

Tolkiens enda krav är att namnen, mer eller mindre, ska kopplas samman till *sack* och *bag*. Med *Säcksta* fick Ohlmarks in *säck*-associationen samtidigt som han har modifierat namnet på ett sådant sätt att det låter naturligt och som om det skulle kunna vara ett riktigt namn.

Anderssons *Kofferdi-Secker* anspelar på *koffert* och *säck*. Enligt NE [www] kommer *kofferdi* däremot från lågtyskans *kopfardie* eller nederländskans *koopvaardij* som är ett äldre ord för 'handelssjöfart'. Detta är inte är den associationen som Tolkien hade i åtanke, speciellt då hobbitar/hober inte är förtjusta i hav och sjöar. Däremot är det kanske inte så troligt att läsarna genast associerar *Kofferdi* med de tyska eller nederländska betydelseerna, utan istället med *koffert*.

Enligt Tolkien ska *Sackville* ge en känsla av aristokrati samt innehålla associationen till *sack*. Ohlmarks har fått med *säck*-associationen i *Säcksta-Bagger* men däremot låter inte *Säcksta* aristokratiskt. Om någon speciell association väcks så låter *Bagger* som om namnet hör hemma i en högre klass än *Säcksta*, vilket är den raka motsatsen till vad Tolkien avsåg. Anderssons *Kofferdi-Secker* ger mer en känsla av aristokrati; däremot är namnets *Koffert*-association är lite tunnare än Ohlmarks *säck*-association. Problemet som översättaren ställs inför i detta fall är att realisera Tolkiens många krav samtidigt som att namnen ska låta bra på svenska.

3.1.3. Barliman Butterbur

Ytterligare ett namn som bär på många konnotationer och betydelser är namnet på värdshusvärden i den första boken, *Barliman Butterbur*. Förnamnet kommer från engelskans *barley* och *man*. *Barliman* är menat att föra läsarens tankar till *barley*, dvs. 'korn', och ölbrygging, något som passar en värdshusvärd, medan *Butterbur* är en växt:

- (3a) Barliman Butterbur (Tolkien, I, s. 193)
- (3b) Barliman Smörblomma (Ohlmarks, I, s. 185)
- (3c) Malte Smörblom (Andersson, I, s. 192)

Ohlmarks har valt att ”låna” *Barliman* helt oförändrat i enlighet med Newmarks *transference*, medan Andersson valt att översätta namnet med *Malte*, som då ska föra tankarna till *malt* som används vid öltillverkning. *Barley* betyder ’korn’, och *malt* är då inte en ordboksöversättning, utan snarare en passande motsvarighet som ger liknande associationer som Tolkien ville. Andersson har lyckats överföra konnotationerna på ett mycket bra sätt. Ohlmarks *Barliman* är inte nödvändigtvis sämre, men hans namnform överför inte namnets konnotationer. Om läsaren kan läsa engelska, får hen de rätta associationerna, men eftersom måltexten riktas mot en svensktalande publik kan inte översättaren förlita sig på att läsaren kan engelska. Ohlmarks har fört över källtextens namn oförändrat och det leder till att namnet är mycket främmande för läsarna. Istället för att anpassa namnet till målkulturen och språket har han här flyttat läsaren ur sin miljö till en främmande miljö, vilket stämmer överens med Venutis *foreignization*.

Tolkien skriver (Hammond & Scull 2005:754–755) att det vore bra om översättningen av *butterbur* innehåller målspråkets motsvarighet till *butter*, men om den inte gör det rekommenderar Tolkien att använda en växt som innehåller *butter*; om Tolkien här menar det engelska *butter* eller målspråkets motsvarighet till *butter* är oklart, då hans exempel endast innehåller det engelska *butter* eller en liknande form:

If the popular name for this contains an equivalent of ’butter’, so much the better. Otherwise use another plant-name containing ’butter’ (as German Butterblume, Butterbaum, Dutch boterbloeme) or referring to a fat thick plant. (Tolkien ”Guide to the names in *The Lord of the Rings*”)

Den svenska översättningen av växten *butterbur* är ’pestskråp’. Ohlmarks och Andersson har istället valt olika versioner av *smörblomma*, som inte innehåller det engelska *butter*, men som däremot innehåller den svenska motsvarigheten – ’smör’. Guiden fanns inte när Ohlmarks gjorde sin översättning, men han valde ändå att föra över *smör*-elementet istället för det svenska namnet för *butterbur*, dvs. ’pestskråp’, vilket skulle vara i enlighet med Tolkiens önskan.

Andersson har valt att anpassa både för- och efternamnet till svenska och föra över konnotationerna, istället för att göra en direktöversättning, t.ex. *Kornman Pestskråp*. Anderssons namnformer låter som naturliga svenska namn, speciellt med tanke på det förkortade *Smörblom* istället för *Smörblomma* som visar på att namnet kan ha utvecklats och förändrats under en längre tid. De innehåller även de konnotationer som Tolkien avsåg.

I prologen till *The Fellowship of the Ring* nämner Tolkien att värds-

huset har ägts av ”the family of Butterbur” (Tolkien 1954:11), och Ohlmarks valde här att översätta namnet med *Bytteson* (Ohlmarks 1959:26). *Bytte-* är en *naturalisation* av *Butter*, och med hjälp av *-son* anpassas namnet till svenska namnformer. Detta är ett av många misstag som Ohlmarks gör med kontinuiteten i fråga om namn. När det endast gäller ett namn påverkas inte läsarupplevelsen nämnvärt, men när det genomgående finns fel och inkonsekvenser kan det lätt blir förvirrande för läsaren. I detta fall kan inte läsaren enkelt se sambandet mellan *Familjen Bytteson* och *Barliman Smörblomma*.

3.1.4. Gamling (the Old)

Namnen på Tolkiens karaktärer och platser är ofta kopplade till nordiska språk och kulturer. En mindre viktig karaktär i böckerna är en äldre man som på engelska kallas *Gamling the Old*:

- (4a) Gamling (the Old) (Tolkien, II, s. 699)
- (4b) (Åldringen) Gamling (Ohlmarks, II, s. 630)
- (4c) Gambling (den äldre) (Andersson, II, s. 162)

Detta är ett tydligt exempel på när svensktalande läsare kan få andra associationer än läsarna av källtexten. Tolkien skriver (Hammond & Scull 2005:758) att namnet bör förbli oförändrat i översättningar, vilket är problematiskt då *Gamling* redan har en tydlig betydelse på svenska. Även om det troligen är samma betydelse som Tolkien åsyftade kan namnet göra att karaktären och platsen förflyttas till en svensk miljö, istället för den fiktiva miljö som böckerna utspelas i. Det är tydligt att Tolkien sökte ett lite mer främmande ord för engelska läsare som hänvisar till *gammal*, och för engelska läsare fungerar detta, men för svenska läsare blir namnets koppling till *gammal* alldeles **för** tydlig, och låter mer som ett smeknamn än ett personnamn. Enligt Eugene A. Nidas *dynamiska ekvivalens* bör en översättare sträva efter att skapa samma förhållande mellan måltexten och dess läsare som mellan källtexten och dess läsare (Ingo 1991:241). Med *Gamling* får de nordiska läsarna anorlunda associationer än de engelsktalande läsarna, vilket inte är önskvärt.

Ohlmarks skriver i sitt Tolkien-lexikon att *Gamling* är ”ren nordiska” (Ohlmarks 1976:98), men han valde ändå att föra över namnet oförändrat (Newmarks *transference*) istället för att försöka undvika för tydliga associationer genom att välja en annan namnform. Tolkien nämner att namnet kommer från ordstammen *gamal-*, som är ett vanligt ord i skan-

dinaviska språk, men utöver detta finns det endast i fornengelska och fornhögtyska, vilket gör att namnet är mycket främmande för engelsktalande läsare. Trots detta anser Tolkien att namnet ska förbli detsamma i översättningar, även på nordiska språk. Andersson gick emot Tolkiens anvisningar och valde *Gambling*, som kan ge fel associationer för läsare som kan engelska då *gambling* betyder 'spel' eller 'hasardspel'. Däremot har Anderssons namn inte en för tydlig betydelse på svenska, och känns lite mer främmande för svenska läsare, på liknande sätt som *Gamling* gör för engelska läsare.

Det kan vara svårt för Tolkienöversättare att undvika felaktiga konnotationer när Tolkien var väldigt förtjust i att ta ord och inspiration från fornnordiska språk och mytologi. Tolkien ville nog att ordet skulle hänvisa till den fornnordiska betydelsen på ett mer indirekt och diskret sätt, men i översättningar till nordiska språk blir det indirekta väldigt tydligt. Många av Tolkiens namn är fyllda med betydelser och konnotationer, vissa mer dolda än andra, och detta gör det svårt att skapa bra och korrekta namn på svenska.

3.1.5. Hamfast "the Gaffer" Gamgee

Det kan även vara svårt för översättare att hitta exakta motsvarigheter till titlar på målspråket. Det finns en hobbit/hob som heter *Hamfast Gamgee* och kallas *the Gaffer*. *Gaffer* är en titel som används för att visa respekt eller en titel för en äldre man. Enligt OED [www] kan *Gaffer* också vara en sammandragning av *godfather*. Ohlmarks har översatt *the Gaffer* på flera olika sätt, medan Andersson har varit mer konsekvent:

- (5a) Hamfast Gamgee; "the Gaffer"; Master Hamfast (Tolkien, I, s. 28)
- (5b) Hamfast Gamgi; Gubbtjyven; gubbe; gammelfar; gamle "tjyvgubben"; tjyvgubben; gubben Ham; farsgubben; gamla gubbtjyven; Mäster Tjyvkung (Ohlmarks, I, s. 40)
- (5c) Hamfast Gamgi; Gammelfar; Mäster Hamfast (Andersson, I, s. 36–7)

Andersson har översatt *the Gaffer* med *Gammelfar*. Enligt SAOB [www] är *Gammelfar* är en titel som kan användas både vördnadsfullt och skämtsamt. Ohlmarks var mycket inkonsekvent i sin översättning och kallade karaktären för en rad olika namn, däribland *Gammelfar*, precis som Andersson. *Gaffer* tyder på att han bör tilltalas med respekt, och

Tolkien skriver i första boken att han var auktoritativ och även kallades respektfullt för *Master Hamfast* av Bilbo. Däremot tyder inte Ohlmarks *Tjuvgubbe*, *Mäster Tjuvkung* och liknande på att karaktären respekteras. Enligt SAOB [www] hade inte *tjuv* lika negativa associationer som idag, utan ordet användes i en mer allmän mening utan tanke på brott, men det står även att *tjuvgubbe* är en förolämpning och att ordet är en mer nedsättande beteckning. Då det inte finns en direktöversättning har båda översättarna försökt finna vad Newmark kallar en *cultural equivalent*, dvs. ett ord som innehar samma kulturella plats i målkulturen som *Gaffer* har i källkulturen. Om det inte finns en kulturell motsvarighet får översättaren använda sig av en *functional equivalent*, ett ord som har en mer generell och neutral betydelse. Genom att använda en kulturell eller funktionell ekvivalent försöker översättarna domesticera namnet och göra det mindre främmande.

Båda översättarna har valt att överföra *Hamfast* oförändrat. *Hamfast* betyder, enligt Tolkien, *stay-at-home* på hobbitarnas/hobernas språk och kommer från det fornengelska ordet *hámfæst* (2008:1493). Eftersom ordet inte används i modern engelska, eller på svenska är det inte troligt att det medför särskilda konnotationer, och därför är det fullt acceptabelt att lämna det i oförändrad form i översättningen. *Hamfast* är främmande för både de som läser källtexten och de som läser måltextern.

3.1.6. Samwise Gamgee

Hamfasts son heter *Samwise Gamgee* och han är Frodos trogna följeslagare:

- (6a) Samwise Gamgee (Tolkien, I s. 28)
- (6b) Samuel Gamgi (Ohlmarks, I, s. 40)
- (6c) Samvis Gamgi (Andersson, I, s. 36)

Samwise kallades ofta för *Sam*, vilket ofta är en förkortning av *Samuel*, det namn som Ohlmarks har valt. Däremot skriver Tolkien i ett appendix att han inte har använt namn som har hebreiskt eller liknande ursprung. Namn såsom *Sam*, *Tom* och *Mat* är alltså inte förkortningar för *Samuel*, *Thomas*, *Matthew*, utan för hobbitnamnen *Samwise*, *Tomba*, och *Matta* (Tolkien 2008:1493). Alltså är *Samuel*, som är ett hebreiskt namn, inte en lämplig ekvivalent, speciellt när *Samwise* ligger så nära *Samvis*, som Andersson valde, i både form och betydelse. Andersson har genomgående försökt ligga så nära originalnamnens form, betydelser och konnotationer som möjligt.

Tolkien råder översättare att tolka *Gamgee* som betydelselöst och enbart ändra stavningen för att anpassa ordet till målspråket och göra det mindre främmande för läsarna, vilket är precis vad de båda översättarna har gjort med *Gamgi*; Newmark kallar detta för *naturalisation*.

3.1.7. Brandybuck

På samma sätt som *Baggins* och *Bag End* är sammankopplade och bör visa detta är hobbitnamnet *Brandybuck* kopplat till andra namn i Tolkiens värld, t.ex. *Brandywine River* (se exempel 14). Det är då önskvärt att elementet *Brandy* översätts på liknande sätt i båda namnen:

- (7a) Brandybuck (Tolkien, I, s. 29)
- (7b) Vinbock (Ohlmarks, I, s. 40)
- (7c) Brännbock (Andersson, I, s. 37)

Tolkien nämner att det fungerar att enbart använda det första elementet från *Brandywine*, dvs. *brandy*, och att det inte är nödvändigt att ta med *wine* och målspråkets ekvivalent. Ohlmarks översatte *Brandywine River* med *Vinfloden*, och har fört över elementet *Vin* till *Vinbock*. Anderssons namnform kunde även varit *Brännevinsbock*, då hans översättning av *Brandywine River* är *Brännevinsfloden*, men det låter mindre naturligt och klingar inte lika bra som enbart *Brännbock*. Återigen fungerar en förkortad version av det relaterade namnet (*Brännevinsfloden*) bra, eftersom det tyder på att namnen har en verklig historia och att de har förändrats genom tiderna, och sambandet syns fortfarande. Däremot ger Tolkiens och Ohlmarks namnformer mer associationer till alkohol än vad Anderssons förkortade namnform gör. Anderssons *Brännbock* låter mer likt Tolkiens *Brandybuck* än vad Ohlmarks namn gör.

3.1.8. Treebeard

Det finns ett folkslag som heter *ent(s)*, och de liknar träd som kan prata och gå. En av dem heter *Treebeard*:

- (8a) Treebeard (Tolkien, II, s. 604)
- (8b) Lavskägge (Ohlmarks, II, s. 548)
- (8c) Trädskägge (Andersson, II, s. 73)

För detta namn ger Tolkien endast rådet att översätta enligt namnets betydelse. Andersson har valt att göra en direktöversättning, en *literal*

translation, och valt *Trädskägge*. Andersson (2007:6) anmärker att Tolkiens prosa är enkel och saklig, och han har översatt *Treebeard* i enlighet med denna stil. Ohlmarks har valt att modifiera namnet trots att *Trädskägge* är en fullt acceptabel direktöversättning. Ohlmarks har istället valt att använda *lav* i namnet, vilken är en sorts växtform som ofta växer på träd. Han har möjligen tagit namnet från en sorts lav som heter *skägglavar*. Då skägglav förekommer främst i äldre skog (NE [www]), kan *Lavskägge* ge karaktären en mer ålderdomlig och poetisk känsla, vilket stämmer överens med karaktärens historia; *Treebeard* var den äldsta enten i Midgård, och han beskrivs att ha ett ”sweeping grey beard, bushy, almost twiggy at the roots, thin and mossy at the ends” (Tolkien 2008:603). Ohlmarks namnform är påhittig och har en stark grund, men en fråga man ofta får ställa sig som översättare är om man ska förbättra källtexten. Då *Treebeard* har en bra svensk motsvarighet kan man undra om Ohlmarks försköning var nödvändig.

3.1.9. Precious

Ohlmarks tendens att försköna och förbättra visar sig även i andra namn. En av de viktigaste karaktärerna i böcker är Ringen, trots att den är ett icke-levande ting. Ringen är som en karaktär i böckerna, och som Andersson säger kan man se ringen som fokuset i berättelsen (Andersson, 2007:42). Ringen har blivit personifierad i det att den har sin egen vilja; den kan till viss del kontrollera och påverka den som bär den.

- (9a) master-ring (I, s. 66); the One Ring (I, s. 66); precious (I, s. 15) (Tolkien)
- (9b) mästartingen (I, s. 74); den ring (I, s. 74); Den enda ringen (I, s. 75); älskade (I, s. 30); min egen (I, s. 54); min älskade (I, s. 54); dyrbara skatt (I, s. 313); dyrbar (I, s. 305); min skatt (I, s. 1122) (Ohlmarks)
- (9c) den främsta ringen (I, s. 73); den ring (I, s. 73); den här ringen (I, s. 74); ringen (I, s. 80); dyrgrip (I, s. 27); den dyrbara ringen (I, s. 175) (Andersson)

Precious används vid flera tillfällen som namn för Ringen, och det av flera olika karaktärer, men oftast av Gollum som bar ringen länge och stod under dess kontroll. Att hitta ett ord som passar in i alla situationer och på alla karaktärer kan vara svårt, och detta kan vara anledningen till varför de båda översättarna har flera namnformer där Tolkien endast använder en.

Henrik Williams (2004) skriver att Ohlmarks förstod Gollums för-

hållande med ringen bättre i och med att han valde *älskade*, medan Anderssons *dyrgrip* inte passar bra. Även det faktum att Gollum väser när han säger *precious* går förlorat i Anderssons översättning, medan Ohlmarks emellanåt väljer att skriva dubbla <s> i t.ex. *sskatt* eller *äls-skade*. Andersson anmärker att det givetvis är bra om Gollums väsende kommer fram i hans namn på ringen men att Andersson ändå föredrar *dyrgrip* och låter väsendet komma fram i Gollums tal istället (Andersson 2007:62). Newmark kallar detta för *compensation*, dvs. Andersson förlorar ljudeffekten i sitt valda namn, men han flyttar den till en annan mening och kompenserar för förlusten.

Henrik Williams nämner även att *min älskling* eller *min skatt* är ordboksöversättningarna av *precious*, men, som Andersson (2007:101) antyder, är inte ordboksöversättningen alltid den som passar bäst. Andersson (2007:62) nämner också att stilvärdet på namnet bör vara någorlunda neutralt i och med att flera olika karaktärer kallar den *precious*. Det ska passa såväl Gollum (en monsterliknande varelse) som Isildur (en kung) och Tom Bombadill (en mystisk karaktär som inte verkar stå under ringens kontroll). Att hitta endast ett ord, som ska vara neutralt men ändå uttrycka starka känslor är svårt, och en lösning är då att välja flera olika former. Ohlmarks är mer fri i sin tolkning av *Precious* och kallar ringen för t.ex. *älskade*, *skatt* och *dyrbara skatt*.

Gollum har ett nära förhållande till ringen, och det faktum att han kallar den för *dyrgrip* kan kännas för formellt och stelt. Det passar bättre när t.ex. Isildur (som levde många år tidigare) använder *dyrgrip* men inte när Gollum gör det, och senare Bilbo och Frodo (som också hade ett nära förhållande till den). I de fallen fungerar Ohlmarks *älskade* och *skatt* något bättre, och som även kan uttrycka Gollums väsende uttal.

Även en titel som *the one ring* kan blir något problematisk. Ohlmarks har bland annat valt *den enda ringen*, något som Andersson ville undvika då det inte är ”den *enda* ringen, utan den mest betydelsefulla” (Andersson 2007:47, kursiv stil i originalet). Även här har Ohlmarks och Andersson valt att använda olika former beroende på situationen.

3.2. Geografiska namn

I detta avsnitt ska jag analysera och jämföra ortnamn och namn på t.ex. platser, floder och berg.

3.2.1. Bag End

Bag End, som är namnet på Bilbo Baggins hus, är sammankopplat med efternamnet *Baggins* (se exempel 1a–1c):

- (10a) Bag End (Tolkien, I, s. 18)
- (10b) Baggershus (Ohlmarks, I, s. 39)
- (10c) Säcks ände (Andersson, I, s. 29)

Översättningarna av *Baggins* och *Bag End* bör helst visa sambandet mellan de två namnen. *Baggins* ska, som tidigare nämnt, föra tankarna till *bag*. *Bag End*, säger Tolkien, kommer från *cul-de-sac* ("the end of a bag"), dvs. en återvändsgata.

Både Andersson och Ohlmarks har varit konsekventa i översättningen av *Baggins* och *Bag End*. Ohlmarks *Bagger* och *Baggershus* visar tydligt ett samband mellan de två, men hans val förmedlar däremot inte associationerna till en sorts återvändsgata eller liknande. Anderssons *Secker* och *Säcks ände* är sammankopplade, och anspelar på *End* och *cul-de-sac*. Återigen har Ohlmarks en friare tolkning, medan betydelsen och formen hos Anderssons direktöversatta *Säcks ände* är mer likt Tolkiens namnform.

Ohlmarks har förtydligat och konkretiserat namnet på svenska genom att ersätta *End* med *-hus*. Med Ohlmarks val av namn vet läsaren genast att författaren talar om ett hus, medan Tolkiens och Anderssons namnformer är mer diskreta och indirekta. Namnets innebörd och konnotationer försvinner med Ohlmarks namnform.

3.2.2. Rivendell

Ytterligare en viktig plats är där alver bor, och Tolkien kallar denna plats för *Rivendell*:

- (11a) Rivendell (Tolkien, I, s. 86)
- (11b) Vattnadal (Ohlmarks, I, s. 93)
- (11c) Riftedal (Andersson, I, s. 92)

I "Guide to the names" skriver Tolkien att han redan har "översatt" *Rivendell* från ett alviskt språk till engelska och att namnet inte förekommer i England (Hammond & Scull 2005:752). Namnet är endast konstruerat så att det ska låta som om det är ett engelskt namn. Det innebär att det inte finns en direktöversättning, eller *literal translation*, av

namnet. *Rivendell*, säger Tolkien, kommer från alvernas ord *Imladris*. *Imlad* betyder 'dal' eller 'sänka', *ris* betyder 'ravin', och *Imladris* betyder då 'glen of the cleft' eller 'deep dale of the cleft' ('klyftans dalgång' eller 'klyftans djupa dal'). Tolkien skriver också att översättaren bör översätta *Rivendell* på ett sätt som passar målspråket, och samtidigt behåller betydelsen, eller helt enkelt behålla *Rivendell* i dess originalform.

Ohlmarks har valt att översätta *Rivendell* med *Vattnadal*, och Andersson har valt *Riftedal*. Utifrån betydelsen av *Rivendell* ligger Anderssons namnform närmare det som Tolkien avsåg, i och med att *rift*, enligt SAOB [www], är ett äldre ord för 'fördjupning' eller 'klyfta'. Ohlmarks namn tyder på att han trodde att *Riven* är relaterat till engelskans *river* ('flod'), vilket kommer från latin. Men *riven*, från grundformen *rive*, betyder egentligen 'torn', 'split', 'cloven' och 'cracked' (OED [www]).

Andersson skriver att *Rivendell* är relaterat till *klyfta* och *kluven*, och att i svenska ortnamn motsvaras de av *klev* och *kleva*. Han nämner också att det är "lite synd att släta ut *dell* till *dale*, det vill säga välja 'dal' istället för 'däld'". *Kleva däld*, säger han, är en exakt översättning, men Andersson tvekar inför att använda det (2007:17–18). Till slut valde han *Riftedal*. *Rift* ses som en substantivisk form av *riva* och betyder 'rämma', 'spricka', 'fördjupning'. Förutom att betydelsen ligger närmare originalet, så låter det även likt (Andersson 2007:44). Både Ohlmarks och Andersson valde synonymen *dal* framför *däld*, trots att *däld* och *dell* låter mer lika varandra. *Däld* och *dell* uttalas med kort vokal, medan *dal* uttalas med lång vokal.

Ohlmarks tolkning är kanske just en *tolkning*. Han kallar själv detta för en "tolkaruppgift" (Ohlmarks 1978:6). *Vattnadal* har en fin klang, som även uttrycker naturen i namnet. Alverna har en stark koppling till naturen, och *Rivendell* är en dal med en älv. Ohlmarks namn har en mer poetisk och mjukare ton, som *Rivendell*, än Anderssons *Riftedal*, som är lite hårdare. Charlotte Strömbom (2007:16) nämner att "Anderssons versioner ligger närmare originalnamnen i betydelse [...] medan Ohlmarks snarare tycks sätta formen i främsta rummet. Ibland ligger denna form närmare det faktiska ljudet hos Tolkiens namn än vad Anderssons gör". Men när läsarna läser *Vattnadal* associerar de antagligen det med vatten och det är inte det som Tolkien hade avsett. *Vattnadal*, nämner Andersson (2007:18), låter som om det är en öppen och inbjudande plats, när *Rivendell* egentligen är en undangömd plats. *Riftedal* ger mer en känsla av att platsen är en dold klyfta. Namnen ska inte endast låta bra på svenska, föra över betydelser och konnotationer, utan de ska även passa in på karaktären eller platsen.

3.2.3. Crack of Doom och Mount Doom

Ytterligare platser vars namn bör spegla platsernas karaktär är *Crack of Doom* och *Mount Doom*:

- (12a) Crack of Doom (Tolkien, II, s. 957)
- (12b) Domedagsklyftan (Ohlmarks, II, s. 862)
- (12c) Domstöten (Andersson, II, s. 402)

- (13a) Mount Doom (Tolkien, II, s. 1220)
- (13b) Domedagsberget (II, s. 1105); det brinnande berget (II, s. 1122); Domedagens berg (II, s. 1121); Domedagsklyftans berg (II, s. 1065) (Ohlmarks)
- (13c) Domberget (Andersson, II, s. 246)

Tolkien skriver att *doom* tidigare syftade på *judgment* ('dom', 'bedömning') men att det senare har kommit att associeras med död och ödet, från *doomsday*. Utanför engelskan kan *doomsday* fortfarande ses i skandinaviska språk, t.ex. det svenska *domedag*.

Tolkien nämner i sin guide (Hammond & Scull 2005:768) att översättaren bör översätta *doom* i betydelsen 'impending fate', istället för 'judgement', vilket Ohlmarks har gjort i både *Mount Doom* och *Crack of Doom* med det mer ödesdiga *domedag*. Däremot valde Andersson, som hade tillgång till Tolkiens guide, det svenska *dom*, som i formen är mer likt *doom*, men som snarare syftar på *judgement*. Ohlmarks *Domedagsberget* och *Domedagsklyftan* låter mer dramatiska än Anderssons *Domberget* och *Domstöten*. Eftersom Ringen smiddes och förstördes i *Mount Doom* och *Crack of Doom*, bör namnen spegla vulkanens betydelse, dramatik och storslagenhet. Däremot är Tolkien stil mer saklig och enkel överlag, och detta speglas i Anderssons val.

Om *Crack of Doom* skriver Tolkien att *crack* kan syfta på ljudet från t.ex. trumpet eller åska, men Tolkien använder det i betydelsen för *fissure/volcanic fissure* ('vulkanisk spricka', 'skåra' osv.). Ohlmarks har valt *klyfta* – *domedagsklyftan*, medan Anderssons *stöt* kan, enligt SAOB [www], syfta på både en "ton utstött genom blåsinstrument" eller en öppning eller fördjupning i berg. Andersson har därmed lyckats förmedla de två olika betydelserna som Tolkien nämnde.

Som nämnt ovan har inte *Domstöten* samma slagkraft som *Domedagsklyftan*. Återigen har Andersson valt att prioritera betydelsen, medan Ohlmarks prioriterade formen och konnotationerna. Detta är snarare en fråga om smak, då ingen av namnformerna är fel.

3.2.4. Brandywine River

Tolkiens olika fiktiva språk är oerhört invecklade, vilket försvårar översättningsprocessen. Det finns ofta en språkhistoria som påverkar även de enklaste namnen. *Brandywine River* är inte så lätt att översätta som man skulle kunna tro, om man vill respektera till Tolkiens språkhistoria. Tolkien ville att namn och ord skulle ”åldras” och förändras genom tiderna:

- (14a) Brandywine River (Tolkien, I, s. 29)
- (14b) Vinfloden (Ohlmarks, I, s. 41)
- (14c) Brännevinsfloden (Andersson, I, s. 37)

Det finns inte en exakt motsvarighet till engelskans *river*; istället finns flera olika ord på svenska som nästan används synonymt med varandra, ’älv’, ’flod’, ’å’ osv. Skillnaden mellan dessa olika vattendrag är främst storleken, men utifrån *river* kan man inte utröna vilken synonym den syftar på. Men det är vanligt att man översätter det med ’flod’, som Ohlmarks och Andersson har gjort här.

Ohlmarks har i sin översättning försökt radera alla spår av engelska då svenska ska ersätta engelskan som förmedlare av väströna, Midgårdsgemensamma språk. Enligt den logiken är *Vinfloden* en möjlig översättning av *Brandywine River*. Men namnet på floden har som sagt en mer invecklad historia. Tolkien förklarar att *Brandywine* är hobbitarnas/hobernas modifierade namn på det alviska namnet *Baráduín*, som i sin tur betyder ’the long gold-brown river’. Översättningen bör då visa relationen mellan *Brandywine River* och *Baráduín*, och förändringen som har skett. Ohlmarks *Vinfloden* gör inte detta, förutom en likhet mellan *vin* och *uin* på en fonetisk nivå, medan Anderssons *Brännevinsfloden* ligger något närmare *Baráduin* i fråga om formen. Tolkien skriver i guiden (Hammond & Scull 2005:766) att det svenska *Brännavin* fungerar, medan *Vinfloden* förlorar sambandet.

Som Ulf Herlin (2004) påpekar visar detta på ”hur avsaknaden av information om språkens inbördes förhållanden ledde till ett missvisande val av namn” (Herlin 2004:16). Ohlmarks hade inte tillgång till Tolkiens guide, men denna information finns även i böckernas appendix som Ohlmarks också hade tillgång till men kanske inte lade någon större vikt vid. *Vinfloden* utan någon paratextuell information är en passande *functional equivalent*, som dock har en lite mer generell betydelse än originalet.

Tolkien vill att namn som är på engelska ska översättas till målspråket, medan andra namn på de fiktiva språket ska behållas eftersom han vill fånga kontrasten mellan ett utbrett språk (som för hobbitar-

na/hoberna är lika vanligt som engelska är för oss) och kvarlevorna från äldre språk (som t.ex. latin är för oss). Om översättarna skulle behålla alla namn i deras originalformer skulle språket kännas främmande för läsarna, och när texten är skriven ur hobbitarnas/hobernas perspektiv är den främmande miljön malplacerad (Tolkien 2008:1491). Alltså fungerar Venutis *domestication*-teori i fråga om de här översättningarna.

3.2.5. Brandy Hall

Ytterligare ett namn som har anpassas till målspråket och målkulturen är *Brandy Hall*. Tolkien rekommenderade att översättningen av *Brandy Hall* borde innehålla samma översättning av *Brandy* från *Brandywine River*, och om det var möjligt skulle det vara att föredra om hela ordet kunde överföras, eftersom *Brandy Hall* ligger vid *Brandywine River*. Men eftersom Ohlmarks endast hade *vin* i sina namn fanns det inte många alternativ. Andersson har däremot valt att inte ta med det ena elementet i namnet (*vin*), och istället skapat en ny namnform som är relaterad till de andra namnen, men även är lite nyskapande och känns helt naturligt. Ohlmarks har valt ett vanligt svenskt efterled för ortnamn, *-tuna*, som i t.ex. *Eskilstuna*, och Andersson har valt *-holm*, som t.ex. i *Stockholm*:

- (15a) Brandy Hall (Tolkien, I, s. 29)
- (15b) Vintuna (Ohlmarks, I, s. 41)
- (15c) Brännstaholm (Andersson, I, s. 37)

Inget av de här namnen är översatta ord-för-ord, utan de följer målspråkets ortnamnsformer och normer. Översättarna har valt att anpassa namnformerna till målspråkskulturen, och detta sammanfaller med Venutis *domestication*. Istället för att flytta läsaren till författaren, och behålla källspråkets former och bryta mot målspråkets konventioner, har översättarna flyttat författaren till läsarna och anpassat texten till målkulturen. Översättarna har även lyckats behålla originalnamnets betydelse och konnotationer. *Brandy Hall* låter som om det ligger i England, och med tanke på att den ligger i en av hobbitarnas/hobernas byar, så är det ett medvetet val av Tolkien. Tolkiens hobbitbyar påminner om idylliska orter i England. Översättarna har istället flyttat platsen ur sin ursprungsmiljö och placerat den i en mer svensk miljö, dock fortfarande fiktiv.

3.2.6. Mirkwood

Det finns en skog som heter *Mirkwood* och namnet har sitt ursprung i fornnordiska språk:

- (16a) Mirkwood (Tolkien, I, s. 57)
- (16b) Mörkmården (Ohlmarks, I, s. 66)
- (16c) Mörkveden (Andersson, I, s. 64)

Tolkien nämner i sin guide (Hammond & Scull 2005:774) att namnet kommer från det fornnordiska *myrkviðr* och från forntyskans *mirkiwidu*. *Myrkviðr* förekommer flera gången i Eddan (Ohlmarks 1972:116). Tolkien ber översättaren att översätta namnet efter betydelsen, men att de, om möjligt, ska behålla en poetisk ton. Tolkien nämner också Ohlmarks *Mörkmården*, och säger att han inte förstår användningen av *mård* då det är en benämning på ett djur. Men *mård*, som i det svenska *Kolmården* (NE [www]), kommer från fornnordiska *mardher* som betyder 'stenig skogsmark'. *Mörkmården* är alltså en översättning med rätt betydelse, som även har en poetisk ton. Att namnet för tankarna till *Kolmården* är helt acceptabelt eftersom *Kolmården* är en skog, precis som *Mirkwood*, och kan ge de svenska läsarna en mer konkret association. Anderssons *Mörkveden* ligger närmare det fornnordiska *myrkviðr*, och både *ved* och *wood* kommer från *viðr*. Idag kan *ved* användas i en annan betydelse, men namnet för ändå tankarna till trä och möjligen skog. Dessutom är ortnamnsformen *-veden* inte heller främmande i Sverige, t.ex. *Tiveden*.

I namnet *Kolmården* syftar efterledet på skogsmark, och förledet *kol-* kan syfta på 'mörkhet' eller 'eldhärjad mark' (NE [www]). Rent språkligt hade *Kolmården* varit en bra motsvarighet till *Mirkwood*, trots att formen inte ligger nära originalet. Däremot hade ett sådant val medfört felaktiga associationer för svenska läsare med tanke på att det är namnet på en svensk plats.

Båda översättarna har på ett bra sätt fört över både betydelse, konnotationer och form. Genom att undvika *skogen* har översättarna lyckats få med en ålderdomlig ton.

Mirkwood var tidigare känt som *Greenwood*. Det kan då vara önskvärt att översätta de två namnen på liknande sätt, dvs. *-mården* respektive *-veden*, för att visa sambandet. Andersson har gjort detta (*Grönveden*), men Ohlmarks har valt en mer *literal translation* (*Gröna skogen*).

3.2.7. Hobbiton

Återigen ska namn översättas på liknande sätt som relaterade namn, i detta fall är det fråga om *hobbit(s)* och *hobbiton*:

- (17a) Hobbiton (Tolkien, I, s. 8)
- (17b) Hobsala (Ohlmarks, I, s. 24)
- (17c) Hobbinge (Andersson, I, s. 19)

Tolkien ger det enkla rådet att bynamnet ska översättas genom att kombinera det översatta ordet för *hobbit* och ett ord för *village*. Varken Ohlmarks eller Andersson använder ordet *by* eller *stad*, utan de har valt att anpassa namnet till målkulturen genom att använda former som förekommer i svenska ortnamn (t.ex. Uppsala, Steninge). Ohlmarks använder sitt ord för *hobbit*, nämligen *hob*, medan Anderssons har valt att förkorta sitt *hobbit* till *hobb*.

Båda översättarna döpte hobbitarnas/hobernas by till något som kunde finnas i Sverige; detta är en bra strategi i och med att Tolkiens *hobbiton*, med ändelsen *-ton*, skulle kunna finnas i England, där flera ortnamn har just den ändelsen: *Kingston*, *Swinton*. Andersson och Ohlmarks flyttar berättelsen till en svensk miljö, på liknande sätt som Tolkien placerar berättelsen i en engelsk miljö. I och med att översättarna flyttar hobbitarnas/hobernas hem till en svensk miljö förlorar de svenska läsarna kopplingen till idylliska engelska miljöer, men de vinner en känsla av en svensk kultur och miljö. Källtextens läsare och måltextens läsare får alltså samma relation mellan byn och deras egen kultur. Ohlmarks påpekar även att hans mål var att skriva om berättelsen så att den hade så lite med England och engelska att göra (Ohlmarks 1972:6).

3.3. Namn på folkslag

I *The Lord of the Rings* finns olika folkslag: människor, hobbitar/hober, dvärgar, alver m.fl. Flera av dessa namn är påhittade av Tolkien, medan andra (dvärgar, alver etc.) fanns sedan tidigare och har en etablerad översättning. De namn jag ska ta upp här nedan har inte några tidigare etablerade översättningar.

3.3.1. Hobbit

Ett av folkslagen kallar Tolkien för *hobbit(s)*. De är ett kortvuxet folk

som har en stark koppling till naturen. *Hobbit* är ett påhittat ord och kan därför vara svårt att översätta. Ohlmarks och Andersson har valt olika tillvägagångssätt:

(18a) Hobbit (Tolkien, I, s. 1)

(18b) Hob (Ohlmarks, I, s.17)

(18c) Hobbit (Andersson, I, s. 13)

Enligt Tolkien ska *hobbit* inte översättas, eftersom namnet, genom dess utveckling, inte längre ska ha någon igenkännbar betydelse i hobbitarnas/hobernas hemland, *The Shire* (sv: *Fylke*). Andersson har lytt Tolkiens råd och överfört *hobbit* i oförändrad grundform, men valt att böja ordet enligt svenska regler (*hobbit – hobbitar – hobbitarna*), dvs. använt sig av Newmarks *transference* och *naturalisation*. Tolkien motsäger sig själv när han ger rådet att *Hobbit* ska föras över oförändrat samtidigt som han vill att målspråket ska ta över engelskans roll som representation för väströna. *Hobbit* låter inte låter svenskt och passar därför inte in i en svensk text.

Ohlmarks har valt ett kortare *hob* i sin översättning. I ett brev skrev Tolkien att Ohlmarks hade kontaktat honom och förklarat varför *hobbit* inte skulle fungera på svenska, och Ohlmarks skriver även om samma incident. Enligt Ohlmarks ville Tolkien att det skulle förbli *hobbit*, men Ohlmarks menar då att Tolkiens ord skulle ge de svenska läsarna ”vansinniga idéassociationer” då *hobbitar* låter för mycket som *sockerbitar* och att *hobiter/hobbiter* skulle påminna för mycket om t.ex *antisemiter*, *israeliter* och *banditer* (Ohlmarks 1978:23–24). *Hobbiter* skulle, enligt Ohlmarks, ”leda tankarna till bibliska och forntida folknamn som semiter, hamiter, amoriter, hettiter, kaschiter, till aggressiva trosorganisationer som jesuiter, sunniter, shiiter osv.” (Ohlmarks 1972:144). Ohlmarks jämförelse av *hobbitar* och *sockerbitar*, *hobbitar* och *banditer* tyder på att han lade betoningen på andra stavelsen, medan Tolkiens *hobbit* betonas på första stavelsen och därmed inte ger de associationer som Ohlmarks nämner. Ohlmarks påpekar dock att Tolkien tycktes bli imponerad av Ohlmarks sju sidor långa lista som han skickade, och till slut tillät användningen av *hober*. Han skriver även att Tolkien erkände att ”han väl inte hade den rätta känslan för svensk semasiologisk tankekortslutning” (Ohlmarks 1972:144). Men att döma av Tolkiens brev till sin förläggare hade han inte mycket till övers för Ohlmarks och hans idéer (Tolkien 1981:263, brev 204).

Ohlmarks uttalar sig även om ursprunget av namnet *hobbits*. Han menar att det kommer från *rabbit*, eftersom hobbitarna/hoberna lever likasom kaniner som gräver ner sig i marken. Han säger också att förledet

hob- kan komma från verbet *to hob* som betyder ”att ställa till förtret, att ta sig friheter eller att dricka och skåla och umgås med vänner, som ju hober plägar göra” (Ohlmarks 1972:143). Eller kanske, skriver Ohlmarks, kommer det från filosofen Thomas Hobbes. Eller möjligen är *Hob* en variant av *Rob* från *Robin Goodfellow* som betyder *Goanissen*, lilla tomtegubben. Han nämner även att det kan komma från *Hobgoblin*, ”en nisse, vätte – men oftast en rätt elak sådan” (Ohlmarks 1972:143). Ohlmarks tycks ofta dra egna slutsatser ur luften och ta dem som fakta.

Att översätta fiktiva ord är mycket svårt, eftersom det inte finns någon princip att följa. Däremot har båda översättarna kunnat ta del av författarens tankar och fått tydliga råd i fråga om den här översättningen.

3.3.2. Halfling

Hobbitarna/hoberna kallas även för *halflings*:

- (19a) Halfling(s) (Tolkien, I, s. 320)
- (19b) Halvlängdsman(nen) (I, s. 297); halvlängdsfolket (I, s. 413); en ynkelig liten halvlängdsfigur (I, s. 472); halvlängds-småttningarna (I, s. 473); lille puttefnask (I, s. 473); halvputtefnaskar (I, s. 473); halvlängdsgrisarna (II, s. 536); halvlängdspyssling (II, s. 757); halvlängdsknattar (II, s. 774); (Ohlmarks)
- (19c) Halvling(ar) (Andersson, I, s. 314)

Ohlmarks är återigen inkonsekvent och översätter *halflings* med ett flertal olika motsvarigheter. I sitt lexikon, som är skrivet efter hans översättning, kallar Ohlmarks dem för *halvling(ar)* (Ohlmarks 1976:113) vilket ligger närmre originalet. Anderssons *halvling(ar)* är enkelt och kortfattat, precis som hans övergripande stil i *Ringarnas herre*. Ohlmarks som hade en tendens att försköna och utveckla Tolkiens ord har även här valt flera längre och mer komplicerade former.

Enligt Tolkien betyder *halfling* ungefär *halv-sized man/person*, så Ohlmarks gör inget felaktigt val med *halvlängdsman*, men det är inte den form Tolkien valde. Ohlmarks form *halvlängdsman*, som han använder mer frekvent, förmedlar samma betydelse som *halvling* men Ohlmarks försköningar, förtydligande och förbättringar är kanske inte alltid nödvändiga. Mycket kritik som riktades mot Ohlmarks var just för att han ändrade Tolkiens stil. Översättaren ska sträva efter att måltexten ska vara så idiomatisk och svensk som möjligt, och författarens önsningar är inte alltid det viktigaste, men Tolkien valde *halfling* av en anledning, och att inte välja en likadan form på svenska, speciellt när *halv-*

ling fungerar utmärkt, är att gå emot källtexten. Läsarna vill ändå läsa **Tolkiens** trilogi, inte någon annans.

Ohlmarks använder även mer värdeladdade namn för *halflings* än vad Tolkien gör, såsom *ynklig liten halvlängdsfigur* och *halvlängdsgrisar*. Vid båda tillfällena tilltalas hobbitarna/hoberna negativt, och detta speglas inte i Tolkiens *halflings*, men är väldigt tydligt i Ohlmarks namnformer.

3.3.3. Orc

Ytterligare en främmande ras som förekommer ofta i böckerna är *orc(s)*:

- (20a) Orcs (Tolkien, I, s. 7)
- (20b) Orch; troll; odjur; monster (Ohlmarks, I, s. 22)
- (20c) Ork (Andersson, I, s. 18)

Orc är ett namn på väströna, som i översättningarna återges med hjälp av svenska. Det betyder, i enlighet med Tolkiens system, att namnformen ska översättas till målspråket. Däremot nämner Tolkien att han vill att *orc* ska behållas oförändrat, eftersom han tidigare har översatt det till det engelska *goblin*, men insåg att *goblin* ger felaktiga associationer. Tolkien nämner också i sin guide (Hammond & Scull 2005:762) att det ska stavas *ork* i germanska språk, trots att han själv inte har gjort det. Anderssons *ork* är då i enlighet med Tolkiens önsknings. Ohlmarks, som inte hade tillgång till guiden, valde att ändra Tolkiens namnform och skriva *orch*. *Orch*, i denna form, förekommer på andra ställen i böckerna som det alviska ordet för *orc*. Ohlmarks översatte det alviska *orch* med *orc* (Ohlmarks 1976:181), och har alltså växlat mellan de båda orden. Tolkien skriver genomgående *orc* men Ohlmarks ersätter ibland detta med *monster*, *troll* eller *odjur*. Han tycks inte följa källtexten exakt utan är friare. Ohlmarks trodde även att ordet *orc* var ”en onomatopöetisk genrebeteckning för något som man kan kräkas åt (*örk!* – kräk-ljud” (Ohlmarks 1972:143–144), medan Tolkien skriver i ett brev att det kommer från det fornengelska ordet för *demon* (Tolkien 1981:178, brev 144).

Ohlmarks har en tendens att göra översättningarna av namn mer komplicerade än nödvändigt. Att behålla *orc* eller modifiera det till *ork* ligger mycket nära till hands, men Ohlmarks väljer istället att översätta det med *orch*, *troll*, *odjur* eller *monster*. Andersson är mer konsekvent i sin översättning, och använder genomgående *ork*.

3.3.4. Goblin

I *The Hobbit, or There and Back Again* kallades orkerna för *goblins*. Enligt Tolkien är *goblin* den engelska översättningen av hobbitarnas/hobernas ord *orc*, men *goblin* passar inte in på dessa varelser. Det finns redan en existerande mytologi kring *goblins*, så Tolkien valde att därefter kalla dem för *orcs* i *The Lord of the Rings*, men vid några tillfällen använder han *goblin*.

- (21a) goblin (Tolkien, I, s. 144)
- (21b) troll (I, s. 142); skurk (I, s. 223); troll eller odjur (I, s. 400); trolltrynen (II, s. 525); trolltyper (II, s. 528); monstret (II, s. 539); vidundret (II, s. 541) (Ohlmarks)
- (21c) vätte (Andersson, I, s. 147)

Då namnen *orcs* och *goblins* är utbytbara med varandra i källtexten är det naturligt att översättarna också växlar mellan de två benämningarna. Andersson anmärker att han är medveten om att det är ett annat ord för orker och att han till en början hade översatt det med *svartalver*, vilket för tankarna till alverna, och att han ville undvika felaktiga konnotationer (Andersson 2007:60).

Däremot använder Ohlmarks flera olika ord för *goblin*, vilket kan förvirra läsarna. I Ohlmarks översättning förekommer det *orcher*, *troll*, *monster*, *skurkar* och *odjur*. Att dessa är benämningar på samma folkslag framgår inte. Ohlmarks menar också att *hobbit* och *goblin* kommer från *hobgoblin* – att ordet delas på *hob* och *goblin*, ”de goda och de onda” (Ohlmarks 1972:143–144).

I sitt lexikon kallar han dem för *ovättar* och är väl medveten om att det är orkerna som benämningen avser (Ohlmarks 1976:184). Men lexikonet är skrivet efter översättningen och Ohlmarks nämner att han fick han ny information från Tolkiens familj som han inte tidigare har haft när han skrev lexikonet, och att många av hans översättningar var baserade på rena gissningar (Ohlmarks 1978:44). Andersson har under sitt arbete kunnat ta del av all litteratur som idag finns om Tolkien och *The Lord of the Rings*, medan Ohlmarks i större utsträckning fick dra sina egna slutsatser.

Att kalla varelserna för *vätte*, som Andersson har gjort, är inte heller idealiskt då de ”svenska” vättarna inte liknar orker. Orker är mycket onda och hemska, medan svenska vättar är vänligare och inte umgås med människor, men trivs i deras närhet. Däremot är *vätte* möjligtvis en nära *cultural equivalent* till *goblin*, eftersom *goblin* inte har en svensk motsvarande benämning, och det finns inte en motsvarande varelse i den

svenska mytologin. *Vätte* kan också vara en mindre specifik benämning på övernaturliga väsen (NE [www]), dvs. en *functional equivalent*. Men *vätte* leder till fel associationer som för tankarna hos svenska läsare till skygga, och ibland otrevliga, gårdstomtar och inte till ondsinta orker.

Även Ohlmarks *odjur* och *monster* är *functional equivalents* till *goblins*. *Odjur* och *monster* är inte lika bundna till en viss kultur, som *vätte* är, och de har en mer generell betydelse; de kan vara benämningar på flera olika varelser och inte bara Tolkiens orker. Det innebär också att det inte finns några specifika konnotationer för svenska läsare.

3.3.5. Warg

Ytterligare ett namn som medför annorlunda konnotationer för svenska läsare är namnet på en sorts stora och ondsinta vargar som Tolkien kallar för *warg(s)*. Detta ord känns genast igen av svensktalande, då det är mycket likt svenskans *varg*:

(22a) *warg(s)* (Tolkien, I, s. 290)

(22b) *varg(ar)* (Ohlmarks, I, s. 269)

(22c) *ulv(ar)* (Andersson, I, s. 283)

Tolkien har lyckats undvika att använda det engelska ordet för *varg*, *wolf*, och därmed gjort detta djur mer främmande och mystiskt för de engelsktalande läsarna. Andersson har försökt behålla samma känsla genom att inte använda det svenska *varg*, utan istället det lite mer främmande *ulv*. *Ulv* är ett annat ord för *varg*, men det är lite äldre och lite mer ovanligt idag, och som kan föra tankarna till *varulv* som lite mer liknar Tolkiens djur. *Ulv* fyller alltså samma funktion i måltexten som *warg* i källtexten, och är ungefär en *cultural equivalent*. Däremot för Ohlmarks namn, *varg(ar)*, tankarna till ett mindre djur än det som Tolkien beskriver.

Tolkien, som inspirerades av fornnordisk mytologi och språk, kan ha tagit *warg* (OED [www]) från det fornnordiska ordet *vargr*, och från det fornengelska ordet *wearg*. Det engelska *wolf* (OED [www]) är besläktat med det svenska *ulv*.

När det gäller detta namn ligger Ohlmarks namnform närmare originalnamnet, vilket kan vara önskvärt. Men användningen av *varg* medför felaktiga konnotationer för svenska läsare, vilket är mindre lämpligt.

4. Slutsatser och avslutande diskussion

Min undersökning visar att Åke Ohlmarks och Erik Andersson har använt sig av flera olika av Newmarks strategier när det gäller översättningen av namn i J.R.R. Tolkiens Ringtrilogi. De har båda lyckats mer eller mindre bra med de olika namnen. Ohlmarks har vid flera tillfällen varit mycket inkonsekvent och översatt samma namn på flera olika sätt. Detta ger inte bara intrycket av en undermålig insats, utan det är även förvirrande för läsaren. Andersson har varit mycket konsekvent med användningen av namn, men han har även haft flera personer till hjälp, samt haft tillgång till Tolkiens ”Guide to the names in *The Lord of the Rings*”. Ohlmarks hade däremot inte tillgång till guiden, vilket sannolikt försvårade hans arbete.

Ohlmarks har även varit mer fri i sin översättning, vilket leder till namn som är poetiska och som låter naturliga på svenska, men deras betydelser ligger ofta långt ifrån det som Tolkien avsåg. I och med att betydelserna inte alltid överförs i Ohlmarks översättning går Tolkiens noga sammansatta mytologier, etymologier och berättelser förlorade. Däremot är dessa betydelser inte alltid tydliga, och eftersom Ohlmarks inte hade tillgång till Tolkiens guide, är flera av Ohlmarks misstag förståeliga. Anderssons namnöversättningar ligger ofta nära originalet, och hans översättningar innehåller ofta de betydelser som Tolkien pekar ut i ”Guide to the names”.

Översättarna använder sig inte av endast en av Newmarks strategier, utan varje namn innebär en ny utmaning och därmed möjligheter till ett nytt tänkande, en ny lösning och en ny strategi. Båda översättarna har för det mesta anpassat namnen till målspråket och målkulturen, och Venutis *domestication* har, genom olika strategier, realiserats. Däremot ville Ohlmarks försvenska texten och radera det engelska mellanledet, men har ibland ändå fört över vissa namn oförändrade, såsom *Barliman* (3b). Andersson skriver (2007:8) att han till en början hade planerat att låta alla hobbitnamn stå kvar i deras originalformer eftersom de representerar ett engelskt perspektiv; varför då göra om detta till ett svenskt perspektiv? Men efter han läste Tolkiens guide, där det står att namnen ska översättas eftersom engelska representerar väströna och att svenskan nu ska ta över den rollen, valde Andersson istället att anpassa texten till målkulturen och målspråket. Och detta syns även tydligt i Anderssons översättningar, eftersom mycket få namn är överförda oförändrade. Tillgången till guiden bör vara anledningen till många av skillnaderna mellan översättningarna.

Ohlmarks antyder, när han talade om Tolkiens bok *The Silmarillion*,

att han ser en översättning mer som en tolkning och att om han hade översatt *The Silmarillion* hade han varit tvungen att utveckla, förgylla och försköna källtexten (Ohlmarks 1978:201). Han säger även om *The Lord of the Rings* att han först gjorde en översättning och ”skrev sedan radikalt om den” (Ohlmarks 1978:6), vilket kan vara nödvändigt för att måltexten ska kännas svensk, men frågan är till vilken grad som översättaren kan ignorera källtexten.

Ohlmarks har genomgående prioriterat formen och stilen i måltexten, även då det strider mot källtextens stil. Han är ofta friare i sina översättningar, och är inte lika bunden till originalnamnens betydelser och former som Andersson är. Andersson tycks ha prioriterat namnens betydelser och konnotationer, och han verkar försöka ligga så nära originalformen som möjligt. Andersson har följt Tolkiens önsknings till punkt och pricka, men i vissa fall kunde Andersson vara lite friare, då Tolkiens råd inte är lag utan snarare riktlinjer. Det är inte alltid möjligt att prioritera både formen och betydelsen, och ofta behöver översättaren välja det ena eller det andra. Fram till början av 1900-talet var det många översättare som föredrog att vara friare, att tolka texten och försöka föra över källtextens meddelande och inte dess form och ord (Newmark 1988:45).

Genomgående har Ohlmarks haft en tendens att försköna, förändra, och, enligt honom själv, förbättra Tolkiens namnformer (Ohlmarks 1978:201). Ohlmarks tolkar ofta om namnen, och resultaten kan ibland vara väldigt lyckade, om än långt ifrån Tolkiens namnformer, t.ex. *Lavskägge* (8b) men ibland kan de även vara missledande, t.ex. *Vattnadal* (11b). *Vattnadal* är till betydelsen felaktigt, eftersom Tolkiens namn inte har något med vatten att göra, men namnet har även en fin och mjuk klang som passar alvernas livsstilar, och som ger en antydning om deras kärlek till naturen. Trots detta är namnet idag såpass etablerat att det anses vara det ”rätta” namnet eftersom allmänheten ofta är mer accepterande och litar på översättaren. Däremot ifrågasätter de mer hängivna läsarna mer översättarens val, och de har även riktat sådan kritik mot både Ohlmarks och Andersson.

Ohlmarks har även förändrat syftningen hos verkets titel. Tolkiens *The Lord of the Rings* syftar på Sauron, som ringarnas herre, medan Ohlmarks *Härskarringen* lägger fokuset på ringen. Andersson skriver att han till en början inte visste att titeln syftade på Sauron, utan att han trodde, kanske som Ohlmarks, att ”det var härskarringen som var ringarnas härskare, så att säga. Och att det är ringen som befinner sig i fokus för berättelsen” (2007:42). Däremot nämner Tolkien vid ett flertal tillfällen att Sauron är ringarnas herre; Tolkien skriver att ”[t]he Lord of the

Ring is not Frodo, but the master of the Dark Tower of Mordor” (Tolkien 2008:294) och ”[w]e cannot use the Ruling Ring. That we now know too well. It belongs to Sauron and was made by him alone, and is altogether evil” (Tolkien 2008:348).

I Ohlmarks titel sker även vad Newmark kallar för *shift* eller *transposition* där grammatiken skiljer sig åt mellan käll- och målspråket; Ohlmarks ändrade Tolkiens *Rings* i plural till *ringen* i singular. Ohlmarks har även förändrat grammatiken när det gäller Tolkiens *The Shire*, i bestämd form, som i Ohlmarks, och Anderssons, översättning har blivit *Fylke*, i obestämd form. Även titlarna på de tre individuella böckerna har i Ohlmarks översättning fått en annan form. Ohlmarks *Sagan om*-titlar får en bra symmetri och bra slagkraft, men de skiljer sig mycket från Tolkiens titlar. Anderssons titlar ligger mer nära originalet, precis som många av hans namnöversättningar. Men efter nästan 50 år är flera av Ohlmarks namnformer etablerade inom den svenska Tolkien-världen. De inbitna läsarna föredrar Ohlmarks namnformer framför Anderssons nya namnformer, men det gör de inte nödvändigtvis för att Ohlmarks namnformer är **bättre**, utan för att det är dem som läsarna är vana vid. Ohlmarks *Bagger* är ett sådant exempel. Är det **bättre** än Anderssons *Secker*? Kan man värdera namnen på ett sådant sätt? *Secker* ligger trots allt närmare betydelsen som Tolkien ville få fram, medan *Bagger* ligger *Baggins* nära i fråga om form och fonetiska kvaliteter, och har, som tidigare nämnts, blivit etablerat. Men *Bagger* kan ge läsaren helt fel konnotationer i och med att namnet är likt *bagge*. Vilka kriterier ska man utgå från när man funderar över vilket namn som är att föredra? Ska man utgå från författarens önsknings, eller är det översättaren, som ändå bör ha full kontroll över målspråket, som avgör hur fri hen kan vara?

De båda översättarna har arbetat på olika sätt, och man såg på översättning annorlunda för 50 år sedan än vad man gör idag. Att bedöma Anderssons namnformer utifrån Ohlmarks namn, som läsarna har haft flera årtionden på sig att bli vana vid, är inte helt rättvist. Om flera av läsarna som kritiserar Anderssons *Secker* aldrig hade hört Ohlmarks *Bagger*, så kan man undra om de har varit lika negativt inställda till Anderssons namnform och vice versa. Anderssons översättning är trots allt inte en moderniserad version av Ohlmarks översättning, utan det är en självständig ny översättning av Tolkiens verk. Och Anderssons namnformer ligger väldigt ofta närmare Tolkiens än vad Ohlmarks gör.

The Lord of the Rings var riktad mot en äldre publik, men vid flera tillfällen har Ohlmarks valt att översätta namn som tyder på att han riktar sig mot yngre läsare. Som Jacobsen (2000:8) säger har Ohlmarks ibland gjort misstaget att underskatta läsarna. Ohlmarks har vid några

tillfällen förtydligat eller förenklat namnen, och då förlorat de konnotationer och associationer som Tolkien hade fyllt namnet med, t.ex. *Bag End* (10a) – *Baggershus* (10b). Däremot har Andersson följt Tolkiens guide till punkt och pricka, även när han hade kunnat förhålla sig lite friare till den.

Men ibland, istället för att förenkla texten, gör Ohlmarks det motsatta i sin översättning och gör den mer komplicerad när det finns en mycket enkel lösning tillgänglig. Exempelvis väljer Ohlmarks, istället för att översätta *Samwise* (6a) med t.ex. *Samvis*, att använda *Samuel* (6b). *Samvis* är mycket lyckat, då de båda orden har samma betydelse och liknande form. Ohlmarks mål att försvenska alla namn kan spela in här, med då *Samwise* är ett fiktivt namn, eller mer korrekt en moderniserad version av det fornengelska *samwís* (Tolkien 2008:1493), är det inget fel att använda det fiktiva *Samvis*.

Ohlmarks friare form har, som sagt, även resulterat i bra översättningar, t.ex. *Vattnadal* och *Mörkmården*. Men återigen uppstår frågan hur nära originalet översättaren ska hålla sig. De svenska översättarna representerar på ett sätt två extremer: Ohlmarks är mycket fri och hittar på egna namn utan alltför mycket hänsyn till källtexten, medan Andersson håller sig mycket nära originalet, både när det gäller namnen och när det gäller den övergripande stilen. Ohlmarks lade till ord och förskönade Tolkiens stil, som annars är mycket saklig och enkel.

Det finns inte ett tydligt system som de båda översättarna följer, utan de använder sig av de strategier som krävs för att det aktuella namnet ska bli som bra som möjligt på svenska. Däremot lutar de båda översättarnas val mer mot Venutis teori om *domestication*. Majoriteten av deras översatta namn har blivit översatta på ett sådant sätt att de är låter naturligt svenska och som om de tillhör målkulturen istället för helt främmande namn.

Det är vanligast att Andersson använder sig av *literal translation* för att få med betydelsen och konnotationerna, som är mycket viktiga i Tolkiens böcker, medan Ohlmarks snarare har lagt stor vikt vid att anpassa namnen till målspråket och målkulturen, och radera det engelska mellanledet. Ohlmarks har även tenderat att försköna och utveckla Tolkiens namnformer; han har också varit mycket inkonsekvent när det gäller att översätta samma namn på samma sätt på olika ställen i böckerna.

De båda översättarna har mest använt sig av målspråksorienterade strategier, t.ex. *naturalisation*, *literal translation* och *cultural equivalent*. De har vid mycket få tillfällen använt sig av *transference* (då Ohlmarks oftare än Andersson) som är den mest källspråksorienterade strategin. Av de strategier som jag redogjorde för i avsnitt 2.1 ovan har alla

utom *shifts/transpositions* använts minst en gång i det urval som mina analyser är baserade på.

De som översätter Tolkiens verk ställs inför en utmaning: att föra över de fiktiva namnens (ibland mycket viktiga) betydelser, konnotationer och form, och samtidigt skapa namn som fungerar bra på svenska. Ohlmarks och Andersson har valt att prioritera olika aspekter i sina respektive översättningar av J.R.R. Tolkiens verk.

5. Sammanfattning

Syftet med den här uppsatsen var att analysera och jämföra personnamn, geografiska namn och namn på folkslag i de två svenska översättningarna av J.R.R. Tolkiens *The Lord of the Rings*. Åke Ohlmarks översättning kom ut 1959–1961 och Erik Anderssons översättning 2004–2005. Jag har haft Peter Newmarks översättningsstrategier som utgångspunkt för namnöversättningarna och jag har även använt mig av Lawrence Venutis teori om *domestication* och *foreignization*. Utöver Newmarks strategier och Venutis teorier har jag undersökt i vilken mån översättarna har fört över namnens betydelser och konnotationer.

Venutis *domestication* innebär att översättaren anpassar texten till målkulturen, och *foreignization* innebär att översättaren behåller grammatik och information från källtexten, och därmed eventuellt bryter mot målspråkets och målkulturens konventioner. Newmarks strategier som jag haft som utgångspunkt i denna uppsats är *literal translation* (direktöversättning), *transference* (lån, överföring), *naturalisation* (anpassa ordet till målspråkets uttal, morfologi och ortografi), *cultural equivalent* (kulturell motsvarighet), *functional equivalent* (funktionell motsvarighet), *compensation* (kompensation av t.ex. förlorade ljudeffekter i en annan mening) och *shift* eller *transposition* (grammatiken förändras mellan källspråk och målspråk, t.ex. singular till plural).

I denna uppsats diskuterar jag även kort att Tolkien fick inspiration till *The Lord of the Rings* från fornnordisk mytologi och språk, och hur detta påverkar de konnotationer som svenska läsare kan få. Tolkien har tagit några namn direkt från den poetiska Eddan (*Gandalf*, *Thorin Oakenshield*, *Fili*, *Kili* m.fl.). Han har även använt sig av namn som har en tydlig betydelse på svenska, men som inte är lika tydlig på engelska, såsom karaktären *Gamling the Old* och djuren *wargs*, och jag har undersökt hur översättarna hanterar sådana utmaningar.

Ohlmarks och Andersson har vid flera tillfällen valt att översätta samma namn på två vitt skilda sätt, men det finns även tillfällen där de har översatt på mycket lika sätt. Överlag tenderar Ohlmarks att prioritera namnens form och deras klang; betydelsen kommer i andra hand. Han har även fokuserat på att namnen i måltextern skulle bli så idiomatiska och poetiska som möjligt. Andersson har, till skillnad från Ohlmarks, haft tillgång till en guide skriven av Tolkien där han vägleder framtida översättare om hur namnen ska översättas och vilka associationer de bör ha. Andersson har följt denna guide mycket noga, och har därför översatt namnen med namnformer som ofta ligger mycket nära originalnamnen när det gäller betydelse och konnotationer. Ohlmarks hade som mål

att försvenska Tolkiens namn och försöka radera allt som påminner om England och engelskan. Strategin *transference*, dvs. att föra över namnet oförändrat förekom mycket sällan hos både Ohlmarks eller Andersson; de har för det mesta försökt anpassa namnen till målspråket och målkulturen. Det innebär att *naturalisation*, *cultural equivalent* och *literal translation* oftast förekommer. De två översättarna har alltså haft som mål, och också lyckats med, att anpassa namnen till målkulturen i enlighet med Venutis *domestication*.

Material- och litteraturförteckning

Material

- Tolkien, J.R.R. 2002 [1959–1961]. *Härskarringen*. Översättning Åke Ohlmarks. Stockholm: Norstedts.
- Tolkien, J.R.R. 2004. *Ringens brödraskap*. Översättning Erik Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Tolkien, J.R.R. 2005. *De två tornen*. Översättning Erik Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Tolkien, J.R.R. 2005. *Konungens återkomst*. Översättning Erik Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Tolkien, J.R.R. 2008 [1954]. *The Fellowship of the Ring*. London: HarperCollins Publishers.
- Tolkien, J.R.R. 2008 [1955]. *The Return of the King*. London: HarperCollins Publishers.
- Tolkien, J.R.R. 2008 [1954]. *The Two Towers*. London: HarperCollins Publishers.

Litteratur

- Altgård, Clemens 2012. En annan verklighet fascinerar många. *Skånska Dagbladet* 2012-12-03, s. 3.
- Andersson, Erik 2007. *Översättarens anmärkningar. Dagbok från arbetet med Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedts.
- Hammond, Wayne G. & Christina Scull 2005. "Guide to the Names in *The Lord of the Rings*". I: *The Lord of the Rings: A Reader's Companion*. London: HarperCollins Publishers, s. 750–782.
- Harning, Ylva 2009. *Översättning och analys av egennamn och kulturella referenser i en politisk text om Nordirland*. Magisteruppsats i översättning, Institutionen för svenska språket, Göteborgs Universitet, <<http://hdl.handle.net/2077/18940>>. Hämtad 2015-03-16.
- Helms, Randel 1975. *Tolkien's World*. Stockholm: AWE/Gebbers.
- Herlin, Ulf 2004. *Att översätta Tolkien. En jämförande studie*. Kandidatuppsats i kommunikativ svenska, Malmö högskola, <<http://hdl.handle.net/2043/2269>>. Hämtad 2015-04-12.
- Ingo, Rune 1991. *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune 2007. *Konsten att översätta. Översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Jacobsen, Leif 2000. *Sagan om Ringen = The Lord of the Rings? En kritisk komparativ granskning av Åke Ohlmarks översättning av J.R.R. Tolkiens The Lord of the Rings*. Institutionen för lingvistik, Lunds universitet. Hämtad 2015-01-26.
- Lindgren, Petter 2004. Hux flux en ny Tolkien. *Aftonbladet* 2004-09-27, s. 4, <<http://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/article10489479.ab>>. Hämtad 2015-02-20.
- NE = *Nationalencyklopedin*, <<http://www.ne.se/>>. Hämtad april 2015.

- Newmark, Peter 1981. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Newmark, Peter 1988. *A Textbook of Translation*. Hemel Hempstead: Prentice-Hall International.
- Nilsson, Torgny 2004. Herr Secker från Hobbinge. *Helsingborgs Dagblad* 2004-09-27, <<http://www.hd.se/kultur/boken/2004/09/27/herr-secker-fran-hobbinge/>>. Hämtad 2015-03-21.
- OED = *The Oxford English Dictionary*, 1989–, <<http://www.oed.com>>. Hämtad april 2015.
- Ohlmarks, Åke 1972. *Sagan om Tolkien*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ohlmarks, Åke 1976. *Tolkien-lexikon med allt från Alvhem till Örtplyte*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ohlmarks, Åke 1978. *Tolkiens arv*. Stockholm: Plus.
- Persson, Malte 2004. Ring, ring, ring!. *Göteborgs-Posten* 2004-09-27, s. 48.
- Rūķe-Draviņa, Velta 1983. Översättning av ortnamn och personnamn i litterära texter. I: Engwall, Gunnel & Regina af Geijerstam (red.), *Från språk till språk. Sjutton uppsatser om litterär översättning*. Lund: Studentlitteratur, s. 230–246.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*, 1893–, <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>. Hämtad april 2015.
- Spjut, Stefan 2004. Ordrenovering i Fylke. *Svenska Dagbladet* 2004-09-27, <http://www.svd.se/kultur/ordrenovering-i-fylke_165440.svd>. Hämtad 2015-03-22.
- Strömbom, Charlotte 2007. God åkermark eller fet och fruktbar mylla? Om två sätt att översätta Tolkiens *The Lord of the Rings* till svenska. Kandidatuppsats i litteraturvetenskap, Institutionen för litteraturvetenskap, Göteborgs universitet, <<http://hdl.handle.net/2077/9547>>. Hämtad 2015-04-07.
- Tolkien, J.R.R. 1981. *Letters of J.R.R. Tolkien: a selection / ed. by Humphrey Carpenter with the assist. of Christopher Tolkien*. London: Allen & Unwin.
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A history of translation*. London: Routledge.
- Wettstein, Martin 2002. Old Norse elements in the work of J.R.R. Tolkien, <http://www.academia.edu/228734/Norse_Elements_in_the_work_of_J.R.R._Tolkien>. Hämtad 2015-03-18.
- Williams, Henrik 2004. En ring i Tolkiens anda. *Dagens Nyheter* 2004-09-27, <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-19079>>. Hämtad 2015-03-22.
- Yang, Wenfen 2010. Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation. I: *Journal of Language Teaching and Research*. 1 (1), s. 77–80.